

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1891—1892.

*Vergadering van Vrijdag, 30 October 1891, des avonds
te zeven en een half uur.*

Voorzitter : generaal NETSCHER.

De VOORZITTER, de vergadering openende, zegt : Het is mij aangenaam u in deze eerste bijeenkomst van het nieuwe leesjaar een hartelijk welkom te kunnen toeroepen. Met voldoening zie ik, dat een zoo talrijk auditorium bijeen is, om het belangrijk onderwerp, heden avond aan de orde, door den heer Krayenhoff te hooren behandelen.

Uit het convocatie-biljet zal aan de heeren gebleken zijn, dat het Bestuur er gelukkig in is geslaagd, zich de medewerking van velen te verzekeren voor het houden van belangrijke lezingen. Het doet ons bijzonder genoegen, daaronder ook te hebben kunnen vermelden eene lezing over een gewichtig onderwerp, Indië betreffende. Zeer gaarne had het Bestuur nog andere lezingen over Indische militaire belangen aangekondigd, doch niettegenstaande wij daartoe ons best hebben gedaan, is het ons niet mogen gelukken ook nog andere Indische officieren te vinden, geschikt en genegen zich dit jaar met het houden eener lezing te belasten.

Dit is overigens wel begrijpelijk bij de bijzondere positie, waarin de Indische officieren zich hier te lande bevinden.

Kundige mannen zijn er genoeg onder hen; maar zij komen in den regel met verlof of met pensioen hier en hebben veelal niet dadelijk lust zich weder aan het werk te stellen. Sommigen hebben weder andere bezwaren, die over het algemeen voor hen zeer gegrond zijn. Dit alles echter maakt het moeielijk, om ook steeds over Indische onderwerpen geschikte lezingen te verkrijgen.

Ik heb gemeend hierop meer de bijzondere aandacht te moeten vestigen, ten einde langs dezen weg onze talrijke kameraden van het Indische leger, die lid dezer Vereeniging zijn, de overtuiging te geven, dat indien er al eens in een leesjaar weinig voordrachten over bepaald Indische onderwerpen worden gegeven, zulks niet te wijten is aan gebrek aan belangstelling van de zijde van het Bestuur, hetwelk steeds volijverig in die richting werkzaam is.

Thans, Mijne Heeren, stel ik u voor over te gaan tot de orde onzer werkzaamheden.

In de eerste plaats de ballotage van candidaten. Ik verzoek de heeren Klerk de Reus en Steinbuch als stemopnemers te willen fungeeren.

De uitslag der stemming is, dat met nagenoeg algemeene stemmen tot nieuwe leden worden toegelaten de heeren :

E. J. van Ebbenhorst Tengbergen Jnr., 1e Luit.-Kwartiermeester, te 's-Gravenhage; C. J. F. de Graaf, 2e Luit. der Infanterie, te Amersfoort; P. L. Craandijk, Oud-lid van den Schuttersraad, H. Doijer, Johan G. C. Gebhard, L. Hirsch, J. H. Koetser, Mr. E. J. Korthals Altes, J. E. van der Pek, A. J. M. H. Povel, Mr. A. Waszink en C. E. Wolff, allen luitenanten der Schutterij, te Amsterdam; A. S. Vorstman, 2e Luit. der Infanterie, te Arnhem; H. Beijerman, 2e Luit. der Artillerie, J. H. C. Castens, 2e Luit. der Art. N.-I. Leger, W. H. C. Doorman, 2e Luit. der Genie, M. Engers, 2e Luit. der Genie N.-I. Leger, B. C. G. Glasius, Kapt. der Infanterie b/d K. M. A., N. C. Grotendorst, Kapt. der Artillerie b/d K. M. A., F. L. van den Hoff, 1e Luit. der Inf. b/d K. M. A., W. F. Johannes, 1e Luit. der Inf. b/d K. M. A., H. C. G. Meijners, 2e Luit. der Art. N.-I. Leger, J. C. A. Pabst, Kapt.

der Inf. b/d K. M. A., J. P. E. van Reijssen, 2e Luit. der Artillerie, L. H. van 't Sant, 2e Luit. der Genie N.-I. Leger, H. A. H. Smeding, Ritm. der Cavalerie b/d K. M. A., C. C. H. Smit, Kapt. der Inf. b/d K. M. A., J. E. Timmer, 2e Luit. der Artillerie N.-I. Leger, H. A. J. A. Timmerman, Kapt. der Infanterie b/d K. M. A., P. M. Vis, 2e Luit. der Art. N.-I. Leger, G. Vogelaar, 2e Luit. der Artillerie en Jhr. J. Wichers, 2e Luit. der Artillerie N.-I. Leger, allen te Breda; K. L. L. van Nistelrooij, 2e Luit. der Infanterie, te Leeuwarden; H. G. J. van Hoogstraten, Majoor der Infanterie, te Maastricht; J. Buijs, 2e Luit. der Infanterie en P. W. H. de Kau, 1e Luit. der d.d. Schutterij, beiden te Middelburg.

De Voorzitter dankt de heeren van het stembureau voor de door hen volbrachte taak.

Door den SECRETARIS worden hierop de volgende verslagen uitgebracht omtrent den toestand der Vereeniging en de geldelijke aangelegenheden:

Op 1 October 1890 bedroeg het aantal werkelijke leden hier te lande	1480
Het aantal werkelijke leden in Ned. Indië	577
Te zamen	2057
Hier zijn in den loop v/h. Vereenigingsjaar bijgekomen	128
Totaal	2185
Door overlijden, bedanken of om andere redenen afgegaan	87
Zoodat het aantal leden op 1 October 1891 bedraagt .	<u>2098</u>

en wel:

werkelijke leden hier te lande	1518
« « in Ned. Indië	580

hetgeen voor het Vereenigingsjaar 1890/91 een aanwinst van 41 werkelijke leden oplevert.

Op 1 October 1890 was het saldo der Vereeniging als volgt :
 In kas bij den Penningmeester f 975.47⁵

Benevens :

1 Certif. $3\frac{1}{2}\%$ N. W. S. ad f1000, waarde f1005.—

6 » $2\frac{1}{2}\%$ » » » » - 100, » - 585.—

Voorschot aan den Hoofdcorr. in Ned. Indië - 4.50

De ontvangsten in 1890/91 hebben bedragen. . - 9892.82

Totaal . . f10868.29⁵

De uitgaven over hetzelfde tijdvak bedroegen . - 9857.43⁵

Blijft in kas op 1 October 1891 . . f 1010.86

Benevens :

6 Certif. $2\frac{1}{2}\%$ N. W. S. ad f100.— volgens den stand der
 effecten op heden f 470.25

en 3 maanden rente . . - 3.70⁵

1 Certif. $3\frac{1}{2}\%$ N. W. S. ad f1000.—, volgens idem - 1015.—

en 6 maanden rente . . - 17.50

Voorschot aan den Hoofdcorr. in Ned. Indië . . - 69.15

Alsmede : nog te innen contributie van

4 leden in Nederland over 1890/91

1 lid » Ned. Indië » 1888/89

5 leden » » » 1889/90

en 580 » » » » 1890/91.

De VOORZITTER. Uit dit Verslag blijkt, dat de Vereeniging in bloeienden toestand verkeert. Het is mij zeer aangenaam dit te kunnen constateeren.

Ingevolge de voorschriften der Statuten is door het Bestuur eene Commissie benoemd tot het nazien der rekening en verantwoording van het Bestuur over zijn geldelijk beheer, ingevolge Artikel 26 van het Reglement.

Tot leden dier Commissie werden benoemd de heeren : Baud, Beeger en Punt.

Deze Commissie heeft van hare bevinding rapport uitgebracht in den navolgenden brief :

*Aan het Bestuur der Vereeniging ter
beoefening van de Krijgswetenschap.*

's-Gravenhage, 20 October 1891.

Door uwen Voorzitter met de opdracht vereerd zijnde, om de Commissie uit te maken die, naar het bepaalde in Art. 26 van het Reglement, de Rekening van den Penningmeester met de daarbij behorende bescheiden en stukken van verantwoording, over het Genootschapsjaar 1890/91 zal onderzoeken, hebben wij de eer, in voldoening aan het gestelde in de laatste alinea van dat Artikel, aan uw College te berichten, dat wij die rekening met de stukken van verantwoording vergeleken en daaraan eenstemmig onze goedkenning gechecht hebben.

Dientengevolge veroorloven wij ons uw College in overweging te geven, de rekening van den Penningmeester over het afgelopen Genootschapsjaar goedtekeuren en dezen daarvan décharge te verleen.

De Commissie voornoemd,

A. BAUD.

G. W. BEEGER.

PUNT.

Ik stel voor, M. H.H., gevolg te geven aan den inhoud van dit schrijven en, onder goedkeuring der rekening, in de eerste plaats aan de Commissie onzen welgemeenden dank te betuigen voor de moeite, die zij zich getroost heeft, en voorts den Secretaris, onder het verleen van décharge, onzen bijzonderen dank te betuigen voor zijn nitmuntend en nauwkeurig beheer.

Dienovereenkomstig wordt onder applaus besloten.

Aan de orde is alsnu de verkiezing van drie leden van het Bestuur, ingevolge Artikel 16 van het Reglement, tengevolge der periodieke aftreding van de heeren Bosscher, Eland en Schultz van Haegen.

Voorts de verkiezing van een lid van het Bestuur in de plaats van den heer Moorrees, die bedankt heeft wegens vertrek uit 's-Gravenhage.

De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen

herkozen zijn de drie aftredende heeren; terwijl ter vervanging van den heer Moorrees met overgrootte meerderheid benoemd is, de Luitenant-Kolonel Risseeuw.

Voorts waren eenige stemmen uitgebracht op de heeren Baud, de Bas, Scheltus, Hanckar, van Zuylen, van Mook en Buys.

De drie aanwezige bestuursleden verklaren hunne herkiezing aan te nemen, terwijl den heer Risseeuw van zijne benoeming kennis zal worden gegeven.

In den loop der vergadering deelt de Voorzitter nog mede, dat het Bestuur op nieuw gekozen heeft tot Onder-Voorzitter den heer Bosscher en tot Secretaris-Penningmeester den heer Schultz van Haggen.

Thans is aan de orde de voordracht van den heer A. R. Krayenhoff van de Leur, Kapitein bij het Regiment Grenadiers en Jagers, over:

Actieve handelingen tegen een vijand, die uit Oostelijke richting op het hart des lands aanvalt, toegelicht uit den oorlog van 1672 en 1673.

De heer KRAYENHOFF VAN DE LEUR:

Mijne Heeren!

Langen tijd heb ik behoord tot de voorstanders van het stelsel van actieve landsverdediging in elken oorlogstoestand.

In den laatsten tijd is evenwel meermalen de vraag bij mij opgekomen of wij, *onder anderen* ook door onzen toestand als kleine mogendheid grenzende aan een machtige natie, die het toppunt van militaire voorbereiding schijnt hereikt te hebben, die leven in een tijd waarin de techniek zulke groote verdederingen maakt en de verdedigingswerken zulke groote sommen eischen, niet goed zouden doen in onze sterkteberekeningen en in onze beschouwingen over een oorlog met een machtig Rijk, althans voorloopig terug te treden tot de meer bescheiden rol, die wij toch in zulk een oorlog zullen moeten spelen.

De vraag deed zich bij mij óók voor, omdat ik vermeen, dat reeds voor een poging tot een eenigszins doeltreffende actieve verdediging tegen dien vijand, zooals bedoeld moet worden

in het vroegere legerwetsontwerp, o. a. actieve positiën in meerdere landsdeelen noodig zouden zijn en meerdere actieve positiën zulke groote sommen zouden verslinden, dat aan hare inrichting misschien nimmer gedacht zal worden. Zij zijn dan ook in de laatste jaren door geen enkele regeering voorgesteld.

Tegen dien gedachtengang in, hebben zich echter juist in den laatsten tijd, zoowel in deze vereeniging als daarbuiten, de stemmen voor de actieve landsverdediging, zonder beperking, dus ook bij 't bezit onzer zuiver passieve liniën en met de ontworpen organisatie en dislocatie van het leger voor zich, meer en meer doen hooren.

Hetgeen evenwel heeft ontbroken, is een uiteenzetting van den gang der strategische actieve landsverdediging, bij 't bezit onzer passieve liniën en bij passende oorlogshypothesen.

In die richting is zeker veler weetgierigheid niet voldaan.

Thans en te midden van hen die door hun lidmaatschap dezer vereeniging, in het bijzonder toonen dat zij zooveel mogelijk licht begeeren op 't gebied der krijgswetenschap, komt het mij voor dat de gelegenheid daar is, om meerder licht in deze richting te zien ontsteken en kunnen het vooral de discussiën zijn, welke ons een meer klaren dag in deze zullen te aanschouwen geven.

Het is dan ook na gedachtenwisseling met het hooggeachte bestuur dezer vereeniging, dat ik tot het besluit ben gekomen, uwe welwillende aandacht te vragen voor de behandeling van een klein onderdeel in het groote geheel der landsverdediging, een onderdeel dat, met zoovele andere, naar mijn bescheiden meening nog niet genoeg is opgeklaard tot het nemen eener eerste definitieve beslissing in de voor land en leger zoo gewichtige militaire aangelegenheid. Immers, met betrekking tot het onderdeel dat ik op 't oog heb, de strategische actieve landsverdediging bij 't bezit onzer passieve liniën, bestaat bij velen wellicht geen helder inzicht; het is aan hen de gronden van dien twijfel te ontwikkelen, aan hen, die een andere meening zijn toegedaan, dien twijfel, zoo mogelijk, weg te nemen. Dit zal dunkt mij het groote nut zijn van dezen avond, want het vraagstuk is van te ernstigen aard en het hangt te nauw samen

met andere regelingen, om het niet vooraf grondig te bespreken en tot klaarheid te brengen.

Het zal echter niet doenlijk zijn hier de geheele verdediging, van den aanvang van den oorlog, na te gaan, zelfs al laat men legerorganisatie en legertoestand geheel onaangeroerd en daarom zal ik mij hier moeten bepalen tot enkele onderdeelen. Ik kies daartoe twee gedeelten, die naar het mij voorkomt tot de belangrijkste behooren en wel een historisch overzicht van de actieve verdediging in 1672 en 1673 en een korte militaire schets van een deel onzer Zuiderzeekust. Ik acht deze keuze voor het oogenblik de voornaamste en gewettigd; de voornaamste omdat wellicht niemand, of althans slechts enkelen, zullen denken aan een ernstigen strijd in den aanvang van een oorlog tegen een overmachtigen oostelijken nabuur, hetzij aan de groote rivieren hetzij op diens rechter of linker flank, zoodat hetgeen ik beschrijven ga, tot de eerste groote acte der strategische actieve verdediging zal moeten gerekend worden; gewettigd, omdat, hoezeer de toestanden ook veranderd zijn, de oorlog van 1672 en 1673 voor ons toch zoo niterst leerrijk blijft, terwijl ook de gebeurtenissen van die jaren het geheele land omvatten. Een beschouwing van de Zuiderzeekust daarentegen, omvat slechts een deel en vestigt meer in 't bijzonder de aandacht op een onzer drie z. g. groote uitvalspoorten, waarvan ik er twee, n. l. die recht vooruit uit de N. H. W. linie en die door Noord-Brabant, vroeger eenigszins nitvoerig heb beschouwd.

Maar ook de door mij gekozen onderdeelen zijn nog te uitgebreid voor een nitgewerkte verhandeling in dezen lecsavond en daarom ben ik genoodzaakt vele afsnijdingen te maken, welke het hooggeachte bestuur dezer vereeniging mij wellicht vergunnen zal, in het gedrukte verslag te doen opnemen. Het spreekt van zelve, dat ik de grenzen der bescheidenheid hierin niet zal overschrijden.

Het is dus Mijne Heeren niet gebrek aan stof, maar wel gebrek aan tijd, dat mij aan enge banden legt.

Het is wellicht, Mijne Heeren, velen uwer gegaan als mij, n. l. dat als men niet in de gelegenheid geweest is iets meer werk te maken van de krijgsgeschiedenissen van 1672, het beeld van de eerste hoofdgebeurtenissen daárop neerkomt, dat Lodewijk XIV tegen ons oprukte met meer dan 100 000 man, terwijl de sterkte der Keulsche en Munstersche troepen tusschen de 20 en 30 000 man beliep; dat dit Fransche Leger zonder vastgesteld plan tot Visé oprukte, dat *daar* in een krijgsraad werd overlegd hoe gehandeld zou moeten worden en dat eerst daár besloten werd tot de handelingen die hebben plaats gehad.

Die voorstelling is evenwel, zoowel wat aangaat de sterkte als het plan, minder juist.

De eigenlijke aanval op ons land toch, zou in 1672 geschieden met 60 à 70 000 Franschen en z. g. 18 000 Keulschen en Munsterschen. Eerst in 't laatst van Juni kreeg Naneré, gouverneur van Ath, bevel, een deel der troepen uit Vlaanderen naar Chamilly te Maaseyk te zenden, om dan in Brabant te agceeren, doch hij wendde zich tegen Aardenburg en leed er een gevoelig échee.

In elk geval echter was er een aanzienlijke overmacht aan de zijde van den aanvaller, en daarmede werd voldaan aan een der eerste grondbeginselen, dat, ook voor het tegenwoordige nog, moet doen aannemen, dat een mogeheid een andere zal aanvallen met een meerderheid, hetzij in getal hetzij in gehalte.

Het plan van aanval stond bij Lodewijk reeds vast in het vroege voorjaar van 1672 en werd niet vastgesteld te Visé.

Op den 12^{en} Maart 1672 toch schreef Louvois aan Luxemburg: dat het debut van den Koning zou zijn 30 000 man te laten in de vestingen die hij aan den Rijn en aan den IJssel zou nemen; hij wilde solide veroveringen maken alvorens verder te gaan, en rekende daartoe o. a. 't bezit van Orsoy, Rheinberg en Wesel; nooit zou de Koning toestaan dat de bisschop van Munster Arnhem nam, noch dat hij Amersfoort gedurende den winter behield, omdat de Koning in die en in andere plaatsen beneden Arnhem een groote troepenmacht wilde doen overwinteren, die

als het weder eenigszins kond was, in Holland zou kunnen dringen en daar dan kwaad kon doen.

Ook 't beleg van Maastricht was reeds lang vóór het oprukken der legers uitgesloten.

Wat de Munsterschen en Keulschen aangaat, wilde Lodewijk wel helpen in een beleg en des noods ook wel eenige troepen geven voor een onderneming op Naarden, maar als eens een aantal vestingen aan den Rijn en aan den IJssel veroverd zouden zijn, was het plan de Munsterschen en Keulschen aan hun lot over te laten. «Si mr. de Munster veut se laisser conduire seulement jusqu'au 20 Juillet, schreef Louvois — on fera des merveilles et après cela il pourra aller en maraude.»

In elk geval zouden zij zich moeten vergenoegen met de terreinen oostelijk van den IJssel, want zelfs Zwolle en Kampen werden hun door de Franschen ontnomen.

Dit waren reeds in Maart 1672 de plannen. Later, toen berichten inkwamen, die deden vermoeden dat men van Duitsche zijde zou ingrijpen, besloot Lodewijk een leger onder Turenne nabij Wesel samen te trekken, om te waken over de door hem gemaakte veroveringen.

Van daar — schreef Lodewijk aan Turenne — zijt gij à portée om mijn bondgenooten bij te staan en de Duitschers te beletten in het land te dringen dat ik veroverd heb; ik acht het dan ook niet noodig dat gij den vijand volgt, en voldoende zal het zijn dat gij Wesel nadert, indien gij bericht krijgt dat hij Overijsel wil binnenurukken, en wil hij naar Friesland marcheerden, dan kunt gij op Lingen vooruitgaan.

Flankstellingen achtte hij dus voldoende om de bewegingen der tegenpartij te verlammen.

Toen het advies van Turenne werd gevraagd over de legersterkte in 1673, antwoordde hij op den 9^{en} Dec. 1672: Ik acht in Holland noodig — er bijvoegende: j'entends toutes les conquêtes du Roi de ce côté-là — 46 000 man voetvolk, waarvan 10 000 te velde, terwijl *hij* die aldaar commandeert, troepen uit de bezette plaatsen, zoowel uit de Betuwe als op de Veluwe kan nemen; bovendien in Maaseyck en in Tongeren 4000 man, alzoo 50 000 man voetvolk voor bezettingen en veldtroepen in

Holland; wat de cavalerie aangaat, van dit wapen behoeft men tegen de Hollanders 5 000 man.

In 't begin van 1673 nam Lodewijk een beslissing over de legersterkte. Hij bepaalde zijn strijdkrachten in ons land op $\pm$ 50 000 man en liet Louvois schrijven: Z. M. wil eenige vestingen aan de Zuiderzee doen slechten, sterke garnizoenen leggen in alle plaatsen die hij bezet heeft aan den Rijn, Maas, Waal en IJssel en een leger van 17 000 man infanterie en 8000 paarden gereed houden om tegenover de Hollanders te stellen.

Tegen het Duitsche leger zouden van Fransche zijde gebruikt worden 20 000 man infanterie, 10 000 man cavalerie en van Keulsche zijde 3 000 infanterie en 4 000 cavalerie; in Vlaanderen tegen Montereij 20 000 man infanterie en 10 000 man cavalerie; in Lotharingen 4 000 man infanterie en 3 000 man cavalerie en in Roussillon 6 000 infanterie en 1 500 man cavalerie.

Le Roi espère — voegde hij er bij — qu'avec cela, les Allemands ne se joindront point aux Hollandais; ne prendront point de postes sur le Rhin et ne le passeront pas; que les Hollandais ne sortiront point de leurs inondations et que les Espagnols ne feront aucun progrès.

Die sterkteverhoudingen moeten hier onze aandacht trekken; dat ons leger in den loop van den oorlog werd versterkt, bleef voor Lodewijk geen geheim, dat wij uitvalspoorten bezaten was hem bekend; toch achtte hij met 50 000 man meester van den toestand in ons land te kunnen blijven, d. w. z. hij stelde zich toen niet eens meer als eisch de meerderheid aan troepen; en dat hij later den tocht naar Bonn liet plaats hebben, ligt wellicht meer aan de slechte verdeeling zijner troepen, dan aan de feitelijke onmogelijkheid dit te beletten. Opvallend is het ook, dat hij zich hier meester achtte, zoolang hij veilig was benoorden de groote rivieren tot Zwolle.

De Franschen waren, zooals uit het vroeger medegedeelde blijkt, in hunne oorspronkelijke plannen vrij langzaam. Had het van den Bisschop van Munster afgehangen, dan zou er veel meer gewaagd en veel meer spoed achter de groote operatiën gezet zijn.

Met al het zonderlinge dat in zijn verward brein omging en dat Luxemburg tot den wanhopigen uitroep bracht : dat hij liever adjudant was van den jongsten Franschen generaal dan den bisschop langer te moeten verdragen , is het toch niet te ontkennen , dat soms op den bodem zijner denkbelden plannen rustten , die , waren zij tot uitvoering gekomen , voor ons verderfelijk hadden kunnen zijn. Zoo o. a. zijn plan tot verovering van Naarden en zijn voorstel — 2 April gedaan — om Amsterdam te nemen. Gelukkig stuitten deze plannen steeds op de bezwaren door Luxemburg in den weg gelegd , die zich o. a. beriep op de onmogelijkheid van de verpleging als men den IJssel overging terwijl de vijand de steden nog bezet had , waarop de bisschop geantwoord had : dat men in elk geval wel zou kunnen bestaan.

Indien men het ontworpen plan vergelijkt met de practische uitvoering , dan ziet men van de zijde van den aanvaller , 't vooruitschuiven van een deel der aanvalsmacht tegen de Hollandsche Waterlinie , en het vormen van veilige communicatiën met het eigen terrein zoowel langs den Rijn als over Tongeren en Charleroi , verder het zoover noordwaarts aandringen *als noodig* was door de Franschen , door 't bezetten van Kampen en Zwolle en zoover *als mogelijk* was door de Munsterschen en Keulschen , dit alles tot dekking van de rechter flank , en het dekken van de linker flank door observatie van Maastricht , het bezetten van Grave , Ravestein , Crèvecoeur , Engelen , Orthen , Bommel en Tiel.

Het verder indringen naar het noorden werd belet door de Friesehe linie en de verdediging van Groningen , en in Brabant doordat onzerzijds Geertruidenberg , 's-Bosch , Breda en Bergen-op-Zoom bezet bleven.

Had Lodewijk toegegeven aan het verzoek van Chamilly , dan zou wellicht ook Breda in Fransche handen gevallen zijn. Met 2 000 man , schreef Chamilly op den 15^{en} Juni uit Bilsen aan Louvois , is Maaseyk veilig , dan blijven ons minstens over 5000 man te voet en 4 000 te paard ; wil men Tongeren ontruimen , dan komen nog 2 000 man beschikbaar en mag ik nu Breda

aantasten, dan ben ik borg dat ik die plaats in 8 dagen neem. Maar Lodewijk gaf zijn toestemming hiertoe niet en liet ons dus meester in dat deel van Brabant.

Van Hollandsche zijde werd sterk aangedrongen op de verdediging van den IJssel. De Wit schreef hierover aan Beverningh, die bericht gezonden had dat de hooge officieren tegenstand aan den IJssel ondoenlijk achtten; hij voegde er bij, dat de Heeren Staten van Holland en West-Friesland eenpariglijk van sentiment waren, dat de vijand vóór de rivieren moet worden afgewacht en dat dit ook van langen tijd geweest was de eenparige resolutie van de Hoog Mogenden, van de Heeren Staten van alle provinciën en 't verwachten van al de goede ingezetenen van den Lande.

De Franschen verlangden niet anders. *Toute la difficulté* — leest men in het werk: *campagne de Turenne* — consistait à retenir le P. d'Orange sur l'Issel et à éloigner son attention du Rhin. Les Français une fois au delà du fleuve devenaient maîtres du Bétou prenant à revers Nimègue et les places de la Meuse et pénétraient dans les provinces Unies par le chemin le plus court. Il est vrai qu'ils ne pouvaient se dispenser à traverser une seconde fois le Rhin; mais la prise d'Arnhem qui paraissait infaillible applanissait cette difficulté. Condé pouvait de plus tomber sur les derrières des ennemis, s'ils étaient restés à la gauche de l'Issel tandis que l'armée du Roi ou celle de Turenne se fut présentée du front. Si le P. d'O. eût partagé ses forces il s'affaiblissait partout et on traversait facilement le fleuve.

In algemeenen zin, zullen dunkt mij, bij den aanval van een overmachtige tegenpartij, dezelfde grondgedachten maar met grooter snelheid en wellicht meer stoutheid dan toen uitgevoerd, blijven voorzitten, n. l. het snel voortbrengen van de strijdkrachten, die de tegenpartij (dus ous) uit het veld zullen manœvreren of dringen en zich tegen de linie zullen werpen en het uitstrekken van beveilgende armen zijwaarts tot dekking der flanken, gepaard met het plaatsen van een of meer reserves op geschikte punten, zoodra hiertoe de noodzakelijkheid bestaat.

Dit, met kracht van wapenen en met geweld onzerzijds te

willen beletten, met de macht die het vroeger regeeringsontwerp beschikbaar achtte, tegenover 3 legerkorpsen die het in gedachte daartegenover stelde, zou een zeer gevaarlijk streven zijn en van daar dan ook, dat ik als uitgangspunt moest aannemen, dat wij eerst op en in de passieve liniën waren teruggeworpen voor wij aan actieve verdediging zouden kunnen denken.

Van onze zijde verdedigde men, na de zwakke poging weerstand te bieden aan den IJssel, de Hollandsche waterlinie, de Friesche linie en het Groningsche; daarbij hield men Brabant door de aldaar gelegen vestingen open, even als Zeeuwsch-Vlaanderen, terwijl men door het bezet houden van Maastricht een rustpunt had voor mogelijke offensieve operatiën.

Verder werd een flotille geplaatst op de Zuiderzee, die een eerste poging des vijands zich aldaar te vertoonen, vrijdelde, een op Urk stroopende partij gevangen nam en naar Enkhuizen opzond.

Verdere pogingen des vijands, die zee onveilig te maken, hadden niet plaats, men is van die zijde nooit verder gekomen dan tot het ontwerpen van een aanslag op Hoorn door verstandhouding met de bewoners, welk project echter niet tot uitvoering kwam.

Van de Zuiderzee bleven wij dan ook volkomen meester, de havens van Harlingen, Stavoren en de Lemmer bleven in onze handen en een ruim gebruik werd later van de gelegenheid gemaakt, troepen heen en weer te zenden.

Daarentegen vielen Elburg, Harderwijk, Kampen, Vollenhove en Blokzijl spoedig in 's vijands handen, tot groote teleurstelling van de Staten van Holland en van De Wit, die nog op den 12^{en} Juni aan Beverningh voorziening vroeg van Kampen, vooral om Amsterdam van water te kunnen voorzien en zoo mogelijk ook van Blokzijl, Zwartsluis en van de Kuinderschans. Die plaatsen gingen echter spoedig verloren en vooreerst bepaalde men zich hier tot het blokkeeren van de waterwegen tot Zwartsluis en Kampen en het wegvoeren van de schepen van nabij Elburg en Harderwijk.

Toen ons veldleger in de linie was teruggetrokken, groepeerde zich de aanvaller als volgt:

Luxemburg met een deel der troepen in het terrein tusschen de Zuiderzee en den Rijn, waarbij zij bezet hadden Naarden, Amersfoort, Elburg, Harderwijk, Kampen en Zwolle; de Lorge met een deel der troepen in de Betuwe en de Bommelerwaard waarbij bruggen tot gemeenschap tusschen beide aanvoerders geslagen werden bij Cuilenburg en Wijk-bij-Duurstede.

Op den rechtersvleugel in de Noordelijke provinciën de Keulse en Munstersche troepen in Zwolle, Vollenhove, Blokszijl, Zwartsluis, Coevorden, Steenwijk en tegen Groningen.

Een zwakke macht in observatie tegen Maastricht en later een reserve bij Wesel; daarbij sterke bezettingen in de verschillende veroverde vestingen aan den Rijn, Waal, Maas en IJssel.

Welke fouten de Franschen ook maakten, het gewicht van Naarden, Kampen en Zwolle, verloren zij nagenoeg geen dag uit het oog.

Op den 10^{en} Juli schreef Chamilly aan Louvois uit Zwolle, dat hij die plaats met 10 en Harderwijk met 2 compagnieën bezet had, terwijl hij kleine detachementen had geplaatst in Hattem en Elburg; het bezetten van Zwolle « qui est d'une très grande garde » met 500 man Franschen, achtte hij dringend noodig, vooral omdat het Munstersche garnizoen niets dengde.

Kort daarna meldde Luxemburg aan Louvois, dat hij zulke maatregelen genomen had ten opzichte van de Zuiderzeeplaatsen, dat die « mettront notre côté en sûreté. »

Zoolang die plaatsen in onze handen zijn, schreef hij later, is cavalerie, gelegerd tusschen Hattem en Deventer, aldaar zoo veilig als in het departement « Isle de France ».

Naarden had hij doen bezetten door 2 bataljons en 1 compagnie, hetwelk hij genoeg achtte voor die kleine plaats.

In Kampen lagen 2 000 man in bezetting, batterijen verdedigden de haven en volgens gerucht werd het vaarwater door een ketting gesloten.

Elburg en Harderwijk werden zoodanig bezet, dat voor die plaatsen niets meer te vreezen was; trouwens voor die plaatsen waren zij niet bang. De vijand — schreef Luxemburg — zal niet landen nabij Elburg, dat zou hem tot niets leiden: het eenige

dat daar te vreezen is, is de landing van kleine afdeelingen om hout te stroopen en om Amersfoort te verontrusten, maar wij zijn dicht daar bij; waar wij bevreesd voor moeten zijn, dat is voor Naarden en Kampen; aldaar moet men waakzamer zijn dan elders.

Belang, maar minder belang dan aan Kampen en Zwolle, hechtten de Franschen aan Zwartsluis; zij lieten het bezetten van die plaats aan den bisschop over, doch ijlden te hulp toen die stad door ons werd aangevallen; de verdediging dier plaats werd toen verbeterd, ook door het inhelen van palen in het Zwarte Water, hetgeen echter langzaam ging en niet voleindigd was toen wij die plaats ten derde male attaqueerden.

In het geheel geen belang hechtten zij aan de veroveringen noordelijk van Zwartsluis.

Toen onze zwakke strijdkrachten in de Hollandsche linie waren teruggetrokken en de posten bezet waren, moest onmiddellijk aan versterking van het leger worden gedacht.

Welke maatregelen nam men?

Welk was daarvan het resultaat?

De eerste maatregelen om het ontredde leger te vermeerderen, bestonden in de zorg de krijgsgevangenen terug te koopen en in het verleiden tot desertie tegen hooge premieën bij den vijand.

Het vrijkoopen der krijgsgevangenen kostte niet veel, voor 2 dukaten per hoofd kwam men reeds ver.

Maurits van Nassau zond uit Muiden bericht naar Naarden, dat zij die wilden deserteeren, paspoorten en geld konden krijgen; elken dag kwamen dan ook soldaten van dat garnizoen over. Uit Kampen deserteerden geheele troepen b. v. in eens 26, waarvan er 12 werden opgepakt en onmiddellijk opgehangen.

Chamilly schreef op den 22^{en} Augustus uit Zwolle aan Louvois, dat de Hollanders biljetten in Kampen hadden rondgestrooid, waarin 25 dukaten aan ieder deserteur beloofd werden; zij waren met schepen op de Zuiderzee, die de deserteurs opnamen. «Toute l'infanterie — voegde hij er bij — déserte quasi de l'armée de Munster et de Cologne».

De tweede maatregel, dien men nam, was de werving binnen-

slands, doch die gaf en in 1672 en in 1673 aanleiding tot vele klachten en leverde weinig op.

Op den 5^{en} Augustus 1672 rapporteerde Johan Maurits uit Muiden: De jongens, die ik aantref bij de compagnieën, casseer ik dadelijk, zoodat de officieren beloven mannen in hunne plaats te werven, hetgeen dan ook geschiedde.

Ongeveer 6 weken later — 18 September 1672 — was de Prins van Oranje genoodzaakt een plakaat uit te vaardigen, met de mededeeling dat dagelijks ondervonden wordt, dat vele compagnieën van 's lands militie door faute en kwade voorzorgen van de kapiteinen, in zoodanigen slechten staat bevonden werden, zoo ten opzichte van de manschap als het zwakke getal van derzelver soldaten en ruiters, dat in voorvallende gelegenheid daarvan weinig of geen behoorlijke dienst zou te verwachten zijn, zoodat gelast werd de compagnieën binnen 14 dagen ten volle te completeeren en van bekwame manschap te voorzien. Dit plakaat was niet overbodig; er waren compagnieën van 15, 20 en 30 hoofden, soms ongewapend en verloopende door geldgebrek.

Blijvende uitwerking had dit plakaat niet, want op den 7^{en} Februari 1673 moest de Prins een ander streng plakaat uitvaardigen, tegen het verleiden van manschappen van de eene compagnie door en voor de andere, terwijl hij bij een monsterring over 700 man te 's-Hage, hij er 50 wegjoeg als te slecht.

Een nieuwe monsterring, half April gehouden, bracht nog zulke defecten en zulk een incompleet aan het licht, dat men haar tot in het begin van Mei moest uitstellen.

Ook in andere landsgedeelten liet de toestand te wenschen over. In December 1672 toch, was het leger bij Heerenveen nog zóó zwak, dat sommige compagnieën niet boven de 30, 40 of hoogstens 50 man sterk waren, zoodat in plaats van 10 000 man nog niet 3 000 in werkelijken dienst waren.

Behalve de garnizoenen van Maastricht, uit de zuidelijke vestingen en uit Groningen, die veelal verzwakt werden ten behoeve van het veldleger, kan men de sterkte van ons staand leger in 't eind van 1672, dan ook op niet veel hoger dan 30 000 man aanslaan, en in 't midden van 1673 op niet veel

hooger dan 50 000 man. Daarachter stond evenwel de veelal zoo hoog geroemde hulp der burgerij en van burgercompagniën.

Die getallen moeten ons zekerlijk opvallen als zeer klein, in aanmerking genomen dat de oorlog bijna drie vierde jaar duurde. Dat ook nog na een jaar de legersterkte zeer gering was, blijkt o. a. uit het schrijven van den Prins van Oranje aan Johan Maurits, waarin hij meldt: dat als men een verdedigenden oorlog voert, zooals wij, en als men zoo weinig troepen beschikbaar heeft, men voortdurend contramarschen moet verrichten.

Ook het gehalte der militie bleef veel te wenschen overlaten.

Een duidelijk bewijs hiervan vindt men in het terugzenden der Infanterie uit Noord-Brabant in 1672, door welke de P. v. O. zich, blijkens zijn schrijven, vond geambarasseerd. Immers als de Prins geen plan had gehad die troepen mede te nemen, zou hij ze niet hebben verzameld en als ze hem niet waren tegen gevallen, ook niet hebben teruggezonden.

Een jaar later was het oordeel van Louvois over onze troepen nog slecht, hij schreef in October aan Turenne, dat de Hollandsche ruitery was: «la plus pitoyable du monde» en op den 3en Nov.: ik twijfel of de P. v. O. te Coblenz zal kunnen komen wegens het slechte weer en 't oponthoud dat hij ondervindt door de slechte infanterie waarover hij beschikt.

Het vorenstaande geeft tot zekere hoogte den sleutel tot het oordeel over onze niet zeer offensieve bewegingen in 1672 en 1673; doch geenszins voldoende, omdat men ook bij de tegenpartijen zeer ernstig te kampen had met desertie, zwakte en slecht gehalte, zoodat hierdoor het evenwicht in hooge mate hersteld werd en de af te leggen afstanden altijd zeer bescheiden bleven.

Hoewel zeer zeker het ongunstige oordeel over de infanterie ons moet opvallen, moet dat, uitgebracht over de ruitery, ons, ook met het oog op de toekomst, sterker treffen. Immers voor den offensieven oorlog, voor verkenningen op groote afstanden en het eclaireeren ver zijwaarts, zouden wij bij een actieve verdediging, behoefte hebben aan een sterke cavalerie. In 1672 kon men nog cavalerie bekomen door buitenlandsche werving, dat zullen wij thans niet meer kunnen doen en het vraagstuk

eener voldoende sterke en goede ruitërij en ook bereden artillerie, voor den actieven oorlog vooral bij mogelijk geblokkeerde kust, moet ons dan ook dadelijk voor den geest rijzen, als wij het stelsel van actieve verdediging behandelen en willen aanprijzen.

Een derde middel dat men tot versterking onzer strijdkrachten te land aanwendde, was de buitenlandsche werving, die echter eerst laat resultaat opleverde; een vierde middel het gebruik van zeesoldaten te land, waardoor men goede soldaten beschikbaar kreeg; doch hierdoor werd het groote nadeel in het leven geroepen, dat er veel grooter onzekerheid bleef bestaan over de gebeurtenissen van de zeezijde en soms een zekere verlamming ontstond in de handelingen te land; een vijfde middel eindelijk, was het doen deelnemen van de ingezetenen — althans tot zekere hoogte — aan den strijd. Voorbeelden van vrijwillige deelneming aan den oorlog zijn voorhanden in de verdediging van Aardenburg en Groningen, in de vrijwillige Friesche compagnieën die in de linie gelegerd werden en in de vrijwilligers die zich in 1673 bij 't leger te Raamsdonk en bij 't beleg van Naarden aansloten. Maar deze getallen bleven steeds zeer bescheiden en in Holland was men genoodzaakt burgers te ordonnereen naar de frontiersteden te vertrekken en eerst waarschuwingen uit te vaardigen, dat strafbaar waren de burgers die aangewezen waren om uit te trekken en daaraan niet voldeden, «zooals in ervaring gekomen was dat geschiedde» en later de daaromtrent gegeven orders in te trekken. In Friesland had de uitloting plaats van den 3^{en} man om gedurende een maand de posten mede te bezetten, doch dit gaf veelal aanleiding tot ernstige moeilijkheden.

Hoe waren de toestanden bij de tegenpartijen?

Er was geen centrale leiding op het oorlogstooneel. De verschillende bevelhebbers schreven naar en kregen instructiën uit St. Germain. Dit was een nadeel voor hen, het had een voordeel kunnen zijn voor ons. Een ander zwak punt voor hen was de groote rivaliteit tusschen hunne bevelhebbers, die meermalen oorzaak was, dat zij elkaar gebrekkig of niet ondersteunden.

Luxemburg had reeds spoedig op het instellen van een centrale leiding op 't oorlogstooneel aangedrongen.

Maar aan zijn wensch werd voorloopig niet voldaan.

Reeds heb ik de gelegenheid gehad te vermelden dat men zoowel bij de Franschen als bij de Munsterschen en Keulschen veel last had van desertie.

Daarbij was ook door de minder oordeelkundige verdeeling der Fransche troepen in sommige bedreigde landsdeelen, hunne sterkte soms zeer gering, zóó gering dat zij Luxemburg bijna tot wanhoop bracht.

In het eind van Augustus schreef hij daaromtrent aan Louvois: «de Koning heeft sterke garnizoenen in plaatsen, die volstrekt geen gevaar loopen; waarom worden mij niet wat troepen gezonden? Als Z. M. waken wil over het behoud zijner bondgenooten, is het dan niet natuurlijk dat hij eerst denkt aan hetgeen hem zelve aangaat; het een en ander kunnen echter verenigd worden, door mij in staat te stellen den vijand te verontrusten, in plaats dat ik het door hem zal worden als mij de versterking niet gezonden wordt waarom ik gevraagd heb; j'aimerais mienx — voegt hij er bij -- devenir capitaine de chevaux-légers que de demeurer ici si on en tire du monde.

Als ik iets te vragen had, schreef Luxemburg een maand later, dan zou dat zijn afdeelingen infanterie, want als de Koning wil nagaan wat er hier aan infanterie is, zal hij zien dat ik over hoogstens zooveel beschik als noodig is om de posten te bewaken, die ik onder mij heb, en dan nog wel zeer matig. De Lorge heeft vergelijkenderwijze veel meer, want hij heeft zijn plaatsen bezet en nog een aardig korps om te velde te brengen.

Kort daarna drong hij opnieuw op versterking aan en gaf als zijn meening te kennen, dat men Maaseyck van een sterk garnizoen moest voorzien en Duras met zijn korps naar Holland moest zenden.

Maar Lodewijk bleef doof en liet Louvois eenvoudig antwoorden, dat de Koning op hem vertrouwde.

Quant à la conservation du pays — antwoordde Luxemburg — le Roi me fait plus d'honneur que je ne mérite de s'en reposer sur moi, mais pour qu'il en soit en repos avec plus de certitude, il y aurait fallu plus de monde.

De oorzaak dat de Koning op dat oogenblik niets naar Hol-

land wilde zenden, was, dat hij toen reeds volledig op de hoogte was van den voorgenomen tocht van den Prins van Oranje door Brabant.

Ook de intendant Robert liet zich in den zelfden zin uit als Luxemburg; wij moeten nog meer en wel veel meer infanterie hebben, schreef hij aan Louvois, er mankeert te veel aan om de plaatsen behoorlijk te kunnen bezetten en den vijand te kunnen weerstaan.

Toen Condé in 't begin van 1673 in Utrecht kwam, vond hij de Fransche compagnieën gemiddeld 30 man sterk, slecht gevoed, aan verveling ten prooi, veelal roovende en plunderende en in sterken getale deserteerende.

Het slechte gehalte en de zwakte van de Keulsehe en vooral van de Munstersche troepen is in algemeenen zin bekend. Reeds in 't begin van Januari 1672 zagen de Franschen in het Keulsehe en Munstersche scherp toe en kwamen klaagliederen bij Lodewijk XIV over de troepen van die bondgenooten in.

Keulen — schreef Louvois aan den Koning op den 1^{en} Januari — weet niet waar het den eersten man zal vinden van de 8000 die het moet leveren; de infanterie in garnizoen te Neusz dengt niets; de garnizoenen van Linne en Kempten zijn klein en slecht, met arme en ellendige commandanten, die door hunne natuurlijke nalatigheid en onbekwaamheid, alles moeten doen vreezen voor de Fransche troepen, die aldaar in kwartier zijn.

Het advies van Luxemburg was dan ook: zooveel mogelijk Franschen te plaatsen aan 't hoofd der Munstersche en Keulsehe afdeelingen, want, voegde hij er bij: « le moindre vaudra mieux que les meilleurs des leurs ».

Door sterk te blijven dringen en dreigen, kon eindelijk Luxemburg op den 22^{en} April rapporteeren, dat Munster verzekerde dat zijn troepen klaar waren, doch de Keulschen nog niet, « aan elk dier bataljons mankeert minstens een compagnie ». Maar nauwelijks was de veldtocht begonnen of het slechte gehalte dier troepen kwam practisch aan het licht, vooral in het beleg van Groningen, waar een groot deel der infanterie verliep, in de Zuiderzeehavens, waar de desertie op ruime schaal

plaats vond en in Steenwijk en Zwartsluis waar zij verzuimden zich te versterken.

In Zwolle hadden zij 500 man gelegerd; 10 soldaten van het regiment Bourgogne zouden hen verslaan, het zijn niets dan kinderen en de grootste ellendelingen, die ooit bestaan hebben, schreef Chamilly op den 10^{en} Juli en varicerde dit rapport later in de woorden: hetgeen aan Munstersche troepen in Zwolle ligt, is geheel erbarmelijk; er liggen hier 700 à 800 man van hun volk die er slechts 60 uitbreugen voor den dagelijkschen dienst; als de ronde voorbij is, zijn er van de 30 maar 6 à 7 meer op hun post, de meesten zijn naakt en zonder wapens.

Onder die omstandigheden was het zeker niet te verwonderen, dat de Franschen hen verdrongen uit het voor hen zoo gewichtige Kampen en dat zij een eigen garnizoen legden in Zwolle.

In het eind van 1672 en in het begin van 1673 was er dan ook nagenoeg geen infanterie in Overijssel, slechts uiterst zwakke bezettingen in de veroverde plaatsen, geen 120 man in de Ommerschans en niets te velde; zoo bleef de toestand, en in April was al hetgeen in Overijssel aanwezig was beperkt tot een zwak garnizoen in Steenwijk en Deventer, 400 man in Ootmarsum, 30 man in Goor, 25 in Almelo enz. De geheele strijd bestond dan ook van hunne zijde langen tijd in strooptochten naar de Friesche en Groningsche zijde, ondernomen door zwakke afdeelingen uit de Drentsche en Overijsselsche garnizoenen. Eerst in Augustus 1673 kregen zij eenige versterking van eigen en van Fransche zijde.

Maar behalve hun groote zwakte, hadden zij te kampen met het weinig vertrouwbare hunner troepen; mouterijen, verzet en opstand waren geen zeldzaamheden; de Franschen waren bijna voortdurend in de verwachting, dat land en leger zich tegen den bisschop zouden verklaren; hij zelf bekende meermalen dat zoowel in zijn leger als in zijn garnizoenen een zeer slechte geest heerschte en de vrees kwam meermalen bij Turenne op, dat de bisschop zich in de armen zou werpen van Montecuculi. Een enkele trompetter, schreef Turenne, is genoeg zijn geheele land te doen overloopen.

Was dus de toestand aan onze zijde niet rooskleurig, veilig mag men aannemen dat die bij de tegenpartij en vooral in de noordelijke provinciën, bijzonder slecht was en daarom blijven, na dit vluchtige overzicht, de vragen van gewicht: wat werd er van onze offensieve handelingen? welken invloed hebben zij gehad op den druk des vijands tegen Holland?

In het begin van den oorlog stonden wij tegen de verbondenen alleen; eerst in het eind van Augustus 1672 deden de berichten uit Duitschland, Lodewijk besluiten aan de zijde van Wesel een leger te doen oprukken. Maar de legers der vijanden boezenden hem geen groote onrust in; het Brandenburgsche en Deutsche samen, schatten zij op 20 000 man, het meerendeel van slecht gehalte, bevreesd om in contact met de Franschen te komen, soms niet, soms aarzelend en langzaam marcheerende en steeds op een grooten afstand blijvende.

Leurs armées — zegt Camille Rousset — marchaient avec une lenteur presque ridicule.

Mag men de geruchten gelooven, dan ontstond in Holland reeds spoedig na het terugtrekken van het veldleger in de linie, een sterk uitgedrukt verlangen, het leger tot actieve handelingen te doen overgaan. In het Fransche hoofdkwartier werd zelfs weldra verteld, dat als de Prins van Oranje niet spoedig offensief optrad, men hem van zijn charge zou ontheflen. Die geruchten waren vermoedelijk oorzaak, dat Luxemburg als 't ware een recapitulatie van zijn overwegingen neêrlegde in een brief aan Louvois, over de kansen van slagen van de een of andere onderneming van onze zijde. Hij teekende dan ook de door hem gedachte toestanden in September in de volgende lijnen:

De Hollanders hebben hun vloot doen binnenloopen, infanterie is hun toegezonden uit Hamburg, men verzekert mij dat zij ook infanterie uit Vlaanderen verwachten. Er is geen twijfel aan of dat alles dient om ons aan de Zuiderzezijde aan te tasten, want er komt onophoudelijk infanterie in Muiden en Weesp, en zij verzamelen een massa schepen in Amsterdam.

Ik heb nagegaan hetgeen den vijand het gemakkelijkst zal

zijn. Naarden ligt hem door de nabijheid van Amsterdam het meest aan 't hart, maar aldaar ligt van ons genoeg garnizoen; ik heb eenig bericht, dat zij 't op Amersfoort gemunt hebben, omdat zij weten dat van ons aldaar slechts 150 man liggen, maar ik heb de bezetting nu vermeerderd en ben er dicht bij. Rest Harderwijk, dat ik voorzien heb en waarvoor men gerust kan zijn. In Elburg is genoeg bezetting; 't garnizoen van Kampen behoort tot de beste garnizoenen en alzoo is van die zijde gedaan, hetgeen de menschelijke voorzichtigheid vermag.»

Hetzij met eenigszins ernstige bedoelingen, hetzij om te ontmoet te komen aan het ongeduld der menigte, zooveel is zeker, dat in de eerste dagen van September conferentiën plaats hadden over een onderneming naar de zijde van Naarden. Deze werd dan ook werkelijk in 't eind der maand beproefd. Maar het resultaat was niet gunstig; de Fransen waren in de vesting waak- en werkzaam en de schepen die van de zijde van de Zuiderzee de onderneming met troepen zouden steunen, waren door windstilte belet op te komen.

Toch achtte Johan Maurits het den 2^{en} October *nog mogelijk*, bij Naarden aan de zeezijde den weg te forceeren: «avec l'aide de Dieu et par le commandement de votre Altesse.»

Twee dagen later, 4 October, vroeg hij machtiging om, als de gelegenheid gunstig was, uit den Muiderberg langs het strand op te rukken en hem bevelen te geven te beproeven Amersfoort en Harderwijk te overvallen. De Prins gaf hem de gevraagde machtiging tot den aanval op Naarden, maar schoorvoetend en met de opmerking: dat hij wel bedenken moest, dat hij aanvallende zooals hij geschreven had, en geslagen wordende zonder de stad te veroveren, gevaar liep afgesneden te worden door ondersteuningstroepen uit Utrecht.

Op dienzelfden dag schreef Luxemburg aan Louvois, dat als de vijand op de heide kwam «il y passerait mal son temps».

Maurits deinsde dan ook eenigszins voor de verantwoordelijkheid terug; hij besloot eerst krijgsraad te beleggen. Juist was die krijgsraad te Muiden bijeen, toen bericht kwam dat het garnizoen van Naarden versterkt en een aanzienlijke vijandelijke macht bij 's Graveland vereenigd was, zoodat dit on-

verwachte nieuws deed besluiten, de onderneming te verdagen. Intusschen bleef Luxemburg, die het zeer overdreven bericht ontvangen had, dat de Hollanders meer dan 30 000 man bij Muiden bijeen hadden, met gespannen aandacht de gebeurtenissen bij Naarden gadeslaan, teekende dag aan dag aan wat daar voorviel en drukte er nogmaals op, dat hij goed voor Naarden en Kampen gezorgd had; hij liet zich verleiden niet alleen véél, maar vergelijkenderwijze te veel voor die zijde te doen.

Reeds 1 October schijnt de Prins aan ernstige ondernemingen aan de zijde van Naarden niet meer gedacht te hebben, daar hij aan Maurits schreef, het regiment van Stockheim naar Bodegraven te doen komen. De door hem ontwerpen aanslag op Woerden wilde hij alleen doen gepaard gaan met een demonstratie en alarmeering van Naarden en met een aanval op Vreeswijk, om den vijand vast te houden.

Maar ook die aanval op Woerden mislukte en op den 13^{en} October was het leger weder in de verdedigingslinie teruggetrokken.

Die aanval had voor ons niet onder onvoordeelige omstandigheden plaats, want men was er in geslaagd 's vijands opmerkzaamheid aan een ver afgelegen punt te binden; toch bereikte Luxemburg dat punt weder in 1 dag met een aanzienlijke macht.

Dat de aanslag mislukte was een ongeluk, maar zou hij ons veel verder hebben gebracht als hij gelukt ware? Ik betwijfel dit, daar Woerden hiertoe te dicht bij Utrecht en midden in 't polderland ligt.

Voor dien aanval op Woerden was al het beschikbare zoo veel mogelijk gebruikt, zoodat Maurits in een gevaarlijken toestand kwam en met ongeduld het afgestane regiment Stokheim terugverwachtte, dat hij, met nog een er bij, dringend noodig had, omdat het zonder die hulp onmogelijk zou zijn zich goed te verdedigen en iets tegen den vijand te ondernemen. Hij was twee nachten aaneen in alarm geweest uit vrees voor een overvalling.

Hoewel de aanval op Woerden mislukt was, was Luxemburg er door ontdaan; dit blijkt uit zijn overdreven voorstelling van

onze sterkte en van onze plannen en uit zijn klachten over zijn geringe macht.

Ongeveer op het zelfde oogenblik dat ook Maurits om hulp aanhield, schreef hij :

«Ik heb 2 berichten ontvangen van de la Marek, dat de vijand vereenigd is en naar Amsterdam marcheert; als dat waar is willen zij op de heide komen om Naarden en Amersfoort te nemen. Naarden te nemen is een zaak apart, maar niets is zoo gemakkelijk dan de verovering van Amersfoort; de stad moet een sterk garnizoen hebben en van buiten ondersteund kunnen worden. De geheele brigade Gassion ligt er in en als deze thans Duras moet gaan versterken, zooals gij mij schrijft, kunnen wij in geen enkel opzicht het veld houden; dan zullen wij bij onze versterkingen moeten blijven en die stuk voor stuk zoo goed als het kan moeten verdedigen; maar de vijand zal ons hier tot het ergste brengen, want hij heeft het voornemen de Grebbsluis te gaan doorsteken, waardoor de provincie Utrecht van Arnhem door water gescheiden zal zijn en waarna wij alhier moeten omkomen; daarom kan ik niet gelooven dat de Koning onder deze omstandigheden wil dat de brigade Gassion van hier gaat; de vijand is 5000 paarden en minstens 25000 man sterk, ik houd dus Gassion tot nader bevel; niets kan den toegang tot de heide meer verhinderen dan een noorden wind om de landen tot een uur van hier onder water te zetten; thans kan de vijand overal door; Naarden is veilig; Amersfoort is niet voor $\frac{1}{4}$ sterk genoeg zich te verdedigen. Utrecht kan ik niet ontruimen, de Vaart is bijna vernield . . .»

Ongeveer ter zelfder tijd dat Luxemburg zich zoo ongerust maakte, hield de Prins van Oranje krijgsraad.

Wat aldaar besloten werd, weten wij bij afleiding en waarschijnlijk minder goed dan de vijand reeds denzelfden dag dat de conferentie gehouden werd. Immers op den 20^{en} October schreef Johan Maurits aan den Prins van Oranje :

Uwe Hoogheid zal zich herinneren dat zij krijgsraad te Ter-gouw den 6^{en} (waarschijnlijk bedoeld 16^{en}) dezer maand tusschen 8 en 9 ure 's morgens gehouden heeft.

De luitenant-kolonel Waldenburgh was dien zelfden dag te

Amsterdam in een herberg genaamd «de Oranjeappel». Toen die luitenant-kolonel 's namiddags ten 2 ure met meer anderen aan tafel zat, kwam een persoon binnen, gekleed in rouwkleeding, met goede manieren; aan tafel vroeg men welk nieuws er was, waarop die persoon vertelde dat de Prins van Oranje alle hooge officieren tot een krijgsraad had samengeroepen en deelde hun woord voor woord mede hetgeen in dien krijgsraad was voorgevallen; de zelfde persoon heeft ook gezegd dat hij er zeker van was, dat 4 uren nadat de krijgsraad gescheiden was, de vijand al datgene zou weten dat in dien raad was besloten en vastgesteld.

Weinige dagen later was 't bericht reeds te Saint Germain, vanwaar Louvois aan Turenne berichtte, dat de Prins van Oranje het voornemen had, door Brabant op te rukken: si l'avis ne venait pas d'aussi bonne part, l'on traiterait cela de rêverie, voegde hij er bij. Nog vóór het plan werd uitgevoerd, werd het dus reeds uit St. Germain gerapporteerd.

Uit de daden die volgden, schijnt men te mogen afleiden, dat de besluiten hoofdzakelijk daárop neerkomen, dat men de Hollandsche waterlinie zooveel mogelijk actief, met kleine uitvallen alzoo, zou verdedigen, dat een aanval over de Zuiderzee zou worden gedaan op Kampen en de hoofdstoot zou worden toegebracht door Brabant in de richting van den Rijn tussehen Andernach en Bonn.

De Prins van Oranje drong op de eerste handelingen nog op den 2^{en} November aan, door aan Johan Maurits te schrijven: als gij kans ziet iets op den vijand te ondernemen gedurende mijn afwezigheid, verzoek ik u dit te doen, terwijl hij hem op den 27^{en} te voren reeds de onderneming op Kampen *gelast* had.

In het front der Hollandsche linie bepaalde zich de oorlog tot kleine rooverijen en strooptochten; succès was daar niet op groote schaal te wachten; want reeds lang te voren had de Koning aan Luxemburg en De Lorge doen schrijven. zeer op hun hoede te zijn, daar den Prins van Oranje niets mocht gelukken. Beiden moesten elkaar zoo noodig met cavalerie ondersteunen; bij Arnhem en Nijmegen waren reserve-afdeelingen opgesteld, die dadelijk zouden moeten oprukken als hun hulp

gevraagd werd." Met die versterking heeft de Prins van Oranje geen kans van succès, en in een dag konden die reserves bij hen zijn.

Door het verplaatsen van Hollandsche afdeelingen naar de zijde van Amsterdam, Weesp en Muiden, verplaatsingen die moeilijk voor Luxemburg te controleeren waren, daar, volgens zijn schrijven: « tout cela va par derrière dans leur pays », werd hij in 't onzekere gehouden en was Luxemburg nog 1 November beducht voor een aanval over de heide en voor een aanslag op Harderwijk. Evenwel schijnt nog dienzelfden dag de toestand voor hem duidelijker te zijn geworden; immers hij voegt dien dag aan zijn schrijven toe: dat hij aan de Lorge in de Betawe gevraagd heeft waarmede hij hem kon bijstaan, daar hij bericht ontvangen had dat troepenverplaatsingen naar het zuiden hadden plaats gehad.

De Lorge vroeg dan ook aan Luxemburg de brigade Gassion voor Duras en een tweede cavalerie-brigade en 6 bataljons om aan de Maas te kampeeren; maar toen het op geven aankwam, zond hij 1 of 2 bataljons en stelde de cavalerie-brigade Gassion dichter bij Arnhem op; « meer kon hij niet doen; noch uit de IJselsteden, noch uit de havens van de Zuiderzee kon hij één man wegnemen, omdat Friesche troepen te water hem anders in den rug konden aanvallen ».

De Lorge schoof uit Grave en Crevecoeur kleine afdeelingen in het veld vooruit naar de zijde van Breda, om tijdig gewaarschuwd te zijn, terwijl ook Duras, St. Clair met een cavalerie-afdeeling op Breda vooruitzond, om ingelicht te worden over de sterkte des vijands, waaromtrent hij geen andere zekerheid had dan dat hij *niet* met grooten spoed handelde.

Duras, die zijn hoofdkwartier te Hodège boven Tongeren aan de Jaar had, rukte op den 3^{en} November naar die plaats, om van daar te observeeren. Hij legerde spoedig daarop zijn infanterie in Tongeren en Maaseyck en ging met zijn zwakke cavalerie over Leuth naar de Roer, alwaar hij op den 13^{en} November aankwam.

Hij had intusschen verontrustende berichten over 's vijands sterkte en den toestand van zijn eigen cavalerie gezonden en

op den 9^{en} November geschreven: dat hij slechts 15 à 1600 paarden had en dan nog in slechten toestand, zoodat hij geen 300 paarden voor een verkenning bijeen kon krijgen. Volgens ontvangen bericht heeft de Prins van Oranje 8000 paarden, 8 à 10 000 man infanterie en 12 vuurmonden bij zich; ik meld dit — schreef hij — opdat men maatregelen kan nemen; doch dit bericht herriep hij enkele dagen later, want hij schreef 12 November, dat de Prins van Oranje geen infanterie en geen kanonnen bij zich had. Ik schat — vervolgde hij — al hetgeen hij heeft op 4 000 paarden, buiten de Spaansche dragonders en die van den Prins « qui ne serviront qu'à faire peur à l'autre ». Indien de Prins nog eenigen tijd hier blijft, zal ik hem wel bezighouden.

Hij kreeg nu last den Prins van Oranje te blijven observeren, van wien men dacht dat hij Tongeren, Maaseyk of een andere post zou aanvallen, die de gemakkelijkste gemeenschap voor den Koning tusschen Frankrijk en Holland vormde. Mocht de Prins naar de zijde van den Moezel marcheeren, dan moest Duras zich bij Turenne voegen, terwijl hij zich steeds door de Roer dekte en onmiddellijk aan Turenne kennis moest geven, opdat deze troepen tegen den Prins zou kunnen zenden, om hem tusschen twee vuren te brengen.

In de laatste dagen van October zette de Prins al hetgeen beschikbaar was in Holland, zonder de posten der linie te ontblooten, naar Brabant in beweging.

Op den 7^{en} November was hij te Rosendaal en gaf van daar een soort explicatie van zijn handelingen aan de Hoog Mogenden. Hij schreef van daar:

Nadat wij onze gedachte serieuselijk hadden laten gaan over het emplooi van 's lands militie en om daarmede te mogen bereiken dat salutare oogmerk dat aan de eene zijde de frontieren van den Staat in 't generaal en specialijk die bewuste 5 posten in Holland wel mochten worden voorzien en tegen alle vijandelijke agressen bewaard en dat aan de andere zijde een notabel aantal, zoo van ruiters als van voetvolk te velde mocht worden getrokken, om ten dienste van den Staat en afbreuk van den vijand geëmployeerd te worden, hebben wij vooreerst . . . in

Holland achtergelaten 18000 man militie en eenige ruitery waarop wij onder Godes zegen meenen gerust te mogen zijn en voorts tot een korps bijeen getrokken en tot het te velde doen marcheeren over de 10.000 paarden effectief (de auxiliaire troepen daaronder gerekend) en 5000 man te voet, met dewelke wij gemeend zijn morgen hieromtrent op te breken en dezelve te doen ageeren zooals wij tot afbreuk van den vijand voor den dienst van het lieve Vaderland en U Hoog Mogenden genoegten zullen meenen te behooren.

Deze belangrijke brief, dien ik onder meerdere andere hoogst gewichtige uit dit tijdvak in het Rijksarchief aantrof, is vooral interessant daar hij cijfers bevat, die mede kunnen werken tot het vormen van een oordeel hoe sterk onze strijdkrachten op dat oogenblik waren en omdat daaruit blijkt, dat hij aan de Hoog Mogenden zijn plannen niet verder openbaarde dan tot het oogenblik zelve. Die geheimzinnigheid moet ons te meer verbaasd doen staan, dat de vijand veelal zoo precies wist wat er gebeuren zou. Terwijl toch de Prins dit schreef aan de Hoog Mogenden, schreef Duras aan Louvois: «alle berichten die gij mij mededeelt uit Holland te ontvangen, zijn de beste der wereld, want alles komt tot dit oogenblik (12 Nov.) woord voor woord uit zooals gij het schrijft.

De toestand van den Prins werd reeds spoedig minder gunstig; de bondgenooten lieten hem in den steek, hij kreeg voor en op zijn flanken den vijand en door de Hollandsche infanterie werd hij weldra zoo gecambarasseerd, dat hij haar reeds den 11^{en} November had teruggezonden. Zijn geheele macht bestond toen uit cavalerie en daaronder 4000 man van ons, waarmede hij eerst den 13^{en} te Loenaken -- een uur van Maastricht -- gekomen was. De hoop, Duras te ontmoeten was vervlogen; deze was uitgeweken tot achter de Roer toen de Prins de Maas overging, en deze werd gedwongen tot rust «om zijn troepen te doen rafrachiseeren en nitrusten die door den langen en spoedigen marsch al tamelijk waren gefatigeerd.» Op 't bericht dat Turenne naderde, «besloot de Prins op den 23^{en} November andere mesures te nemen;» hij beschikte toen over een notabel renfort van militie te paard en te voet, hem door Monterey

op zijn verzoek toegezonden. Duras, die voortdurend verkenning-detachementen vooruitgeschoven had, schatte eerst de geheele vijandelijke ruitery op 7000 man waarvan 4000 Hollandse, doch Turenne schatte haar op 9 à 10.000 man, voor 't meerendeel Spanjaarden.

Werkelijk naderde Turenne; hij was met het leger over den Rijn gegaan, had daar een aanzienlijke macht gelaten en kwam den 23^{en} November te Vitlick op den rechten weg van Maastricht en Luik naar Mainz, na een snellen marsch van 4 dagen.

Waarschijnlijk bracht die beweging en de handelingen der bondgenooten den Prins tot zijn beweging naar het zuiden, want daar, maar ook daar alleen was het terrein nog vrij. Immers, Turenne stond bij Vitlick, een afdeeling stond bij Andernach en Bonn, Duras aan de Roer, meer noordelijk in de buurt van Wesel concentreerden zich 3000 man van Furstenberg, eenige garnizoenstroepen uit de plaatsen aan den Boven-Rijn en 1200 man cavalerie, die Luxemburg zond, terwijl de Maas door De Lorge bewaakt werd.

De Prins van Oranje ging toen over de Maas terug waarop Duras Maaseyk weder naderde.

Men leefde in 't onzekere wat de Prins zou doen.

Zou hij Tongeren belegeren?

Tegen Keulen vooruitgaan?

Men wist het niet, men moest de Duitschers en den Prins in 't oog houden en zich op alles voorbereiden.

De Prins was intusschen in de omstreken van Maastricht gebleven en zond op den 10^{en} December van daar een missive aan de Hoog Mogenden, die aangemerkt kan worden als een verklaring en een opsomming van de vruchten van zijn handelen. Groot waren deze niet en een verklaring waarom de Prins zich niet naar het noorden gewend had om Luxemburg in den rug aan te vallen en op die wijze Holland te berijden, vindt men er evenmin in.

Wij hopen — schreef hij — dat Uwe Hoog Mogenden zullen begrijpen wat vrucht wij getrokken hebben van onzen optocht, schoon wij den vijand niet hebben kunnen doen staan; het is zeker dat er zulk een schrik onder de troepen van Duras ge-

bracht is, dat zij halve nachten hebben gemarcheerd en niet gerust hebben voor zij omtrent Bonn gekomen zijn, achterlatende veel volk en bagage en dat zij van post tot post Turenne hebben gesommeerd af te komen en zich te postceeren omtrent Keulen, daar zij geperstuadeerd waren dat wij met onze troepen aan marcheerden, en bekennen onze vijanden zelf dat zij zeer zijn gealarmeerd geworden. Hebben wij nu daarmede eenige verlichtingen en opening gegeven aan de auxiliaire Keizerlijke en Brandenburgseke troepen, gelijk wij vertrouwen, zoo hebben wij al ten deele het oogmerk, dat wij hadden, bereikt.

Het is zeer de vraag of de Prins, toen hij dezen brief stelde, zelf wel een groot denkbeeld had van de geplukte vruchten en of hij zich den schrik der vijanden niet overdreven groot voorstelde. Het is ook geenszins onmogelijk dat hij hier den lastigen kant gevoelde van bondgenooten, die hem reeds in den steek hadden gelaten en hem een kant uittrokken, die voor de onmiddellijke verlossing van onze vijanden uit ons terrein, weinig opleverde.

Immers, al detacheerde Luxemburg eenige cavalerie uit de Veluwe en al zond De Lorge infanterie en cavalerie uit de Betuwe, de blokkade der Hollandsche linie werd niet opgegeven, niet verminderd.

De Prins, versterkt door eenige infanterie uit Maastricht en 5000 man Spaansch voetvolk, wendde zich nu eensklaps tegen Charleroi, doch moest dit beleg in 't eind van December opbreken en naar Holland terugkeeren.

Om Charleroi te ontzetten, rukte d'Humières uit Ath, Condé van de Moezel, Duras uit Maaseyck naar Braine la Comte.

De Prins had een derde van zijn troepen verspeeld; de Franschen zeiden: dat hij de helft van zijn cavalerie vernield had. Was hier het offer evenredig aan het verkregen voordeel? Was de druk tegen Holland verminderd? Geenszins.

Op den 27^{en} December 1672 meldde Prins Maurits, dat sinds 8 dagen Luxemburg 12 à 13 000 man bij Hilversum verzameld had om een krachtigen stoot op ons te doen en dat hij de posten elken nacht alarmeerde.

Onmiddellijk daarop volgde de tocht op Zwanmerdam en Bodegraven, die echter gelukkig geen te ernstige gevolgen had.

Nauwelijks was de offensiefstoot van den Prins van Oranje mislukt, of de door den vijand samengetrokken troepen werden ontbonden. De uit Holland 'gezonden hulp ging terug: Condé kreeg last de van Turenne ontvangen hulptroepen terug te zenden, Duras, hem de troepen af te staan, die hij zou vragen, en Turenne last den Rijn nabij Wesel over te gaan en de bondgenooten terug te dringen. Hij stond dan ook op den 9^{en} Januari bij Wesel, terwijl Duras in het Luiksche en Condé aan den Moezel bleven.

Wenden wij ons thans naar de Zuiderzee zijde en naar het noorden van ons land.

Tusschen Naarden en de Lemmer werden zoodra mogelijk de Zuiderzeehavens door de Franschen en Munsterschen bezet, doch kon de Zuiderzee van den vijand vrij worden gehouden en konden kleine strooptochten, zelfs tot zeer diep het binnenland in, worden verricht.

De eerste poging zich meester te maken van een door den vijand bezet punt aan de Zuiderzee, had plaats, toen Aylva met 1200 man naar de Kuinderschans trok om die te overvallen. Hollandsche kapers zonden daarbij hulp verleen. Deze konden echter door het harde weder niet opkomen, te land stootte men op overmacht, die den aanval met verlies terugsloeg, zoodat de tocht zonder vrucht afliep. Toch viel die schans kort daarop in onze handen, doordat zij vrijwillig door den vijand werd verlaten, toen Blokzijl genomen was.

Het beleg van Groningen spande waarschijnlijk aller aandacht en kracht naar die zijde, zoodat de Augustusmaand verliep zonder beduidende aanvallen.

Doch zoodra het beleg van Groningen was opgebroken, werden ook aan de Zuiderzee zijde de pogingen hernieuwd en hadden ongeveer gelijktijdig twee aanvallen plaats, en wel de eene op Blokzijl en de andere op Zwartsluis; de eerste werd ondernomen

uit Friesland, de tweede uit Amsterdam; de eerste gelukte — doch hoofdzakelijk door de hulp der inwoners, dus van binnen — de laatste mislukte.

De onderneming op Blokzijl had plaats op 2 September. Op dien dag verlieten 450 Friezen, met behulp van kruisers, verschillende Friesche havens, om 's nachts den aanval te verrichten. Met de bewoners was men in aanraking gebleven. Windstilte noodzaakte echter tot den volgenden nacht uit de kust te blijven, waarna te Blankenham geland werd; daarbij moest men tot het middel door 't water aan land gaan. Men trok toen onmiddellijk op Blokzijl aan, doch keerde naar Blankenham terug op 't bericht dat Blokzijl sterk bezet was. De onderneming dreigde te mislukken. Na kort beraad werd evenwel besloten opnieuw naar Blokzijl te marcheeren, doch stootte onderweg op den gewaarschuwden vijand, die met 300 man en 2 veldstukken naar Baarlo rukte. Die afdeeling werd gelukkig in Blokzijl teruggeworpen en met behulp van de inwoners de stad genomen. Het verlies van Blokzijl had de ontruiming van Vollenhove ten gevolge, zoodat op den elfden September de kust van Vollenhove noordwaarts in onze, en tusschen Vollenhove en Muiden in 's vijands handen was.

Met die verovering was het toppunt van ons succes aan de Zuiderzee gedurende den oorlog bereikt, en billijkerwijze kan men dat niet groot noemen.

Ongeveer gelijk met de verovering van Blokzijl, had een aanslag plaats tegen Zwartsluis, ondernomen uit Amsterdam. Die tocht mislukte volkomen, hoewel Zwartsluis slechts bezet was door 180 man.

Chamilly liet onmiddellijk op 't bericht van den aanval, het garnizoen van Zwolle onder de wapenen komen, rukte met 200 man cavalerie en 2 veldstukken naar Zwartsluis, waarvan hij 't garnizoen versterkte en met een gedeelte stelling nam op den dijk om de landing te beletten, zoodat de vijand na een geheelen dag te hebben geschermtseld, met verlies van een vaartnig en van eenige vuurmonden naar Amsterdam en Blokzijl terugging.

Gelijk met den tocht door Brabant gelastte de Prins van

Oranje eene onderneming tegen Kampen. Ten einde aan die orders te voldoen, reisde Maurits op den laatsten October 1672 naar Amsterdam, om daar het plan mede te deelen aan de Burgemeesters en de admiraliteit en met hen over de uitvoering te raadplegen. Daar Kampen 2000 man bezetting had, achtte men de beschikbare macht te weinig. «Outre cela — schrijft Maurits verder — le dessein ne peut réussir si ce n'est que nos gens entrent dans le havre, et, outre les batteries qui le défendent, lesquels les nôtres peuvent gagner par un brûlot, il y a une grosse chaîne de fer, laquelle empêche l'entrée des bateaux.» De onderneming kwam dan ook niet tot een begin van uitvoering en van andere plannen tegen Kampen wordt noch in 1672 noch in 1673 gewag gemaakt.

Het duurde tot het eind van November voordat weder een eenigszins betekenende onderneming over de Zuiderzee plaats had. De tocht gold toen weder Zwartsluis. Men zou tusschen Zwartsluis en Hasselt landen, aldaar een batterij opwerpen tegen de hulp die Hasselt kon zenden, terwijl uit Kuinre en Blokzijl een afdeeling Zwartsluis aan de noordzijde zou aanvallen. Lobs zou met de vloot tegenover de stad post vatten. Maar het schip, dat bedoelde landings-afdeeling vervoerde, ging te diep; de vraag aan Lobs om kleine vaartuigen en 2 vuurmonden werd afgeslagen, zoodat dit de landing vertraagde; de afdeeling uit Blokzijl kwam niet tijdig opdagen, Lobs die geen orders tot den aanval had, werkte slechts flauwtjes mede, en toen dan ook ontzet uit Hasselt en Meppel oprukte en de 180 gelande manschappen in den rug werden aangevallen, verstrooid en gevangen genomen, was ook die onderneming mislukt.

Daarmede waren de grootere ondernemingen aan die zijde in 't jaar 1672 ten einde.

Oncenigheid in Friesland, oncenigheid tusschen Friesland en Groningen, oncenigheid tusschen Rabenhaupt en Aylva, traagheid in afdoening van zaken, in de levering van het noodige, vrees voor opstand in Friesland, verzet tegen onderwaterzetting en tegen persoonlijk dienstbetoon, mogen, als men niet onpartijdig

wil zijn, niet buiten aanmerking blijven bij de beoordeeling van de krijsgebeurtenissen in de noordelijke provinciën; het waren remmende factoren, die zich echter grootendeels thans niet meer zouden voordoen; factoren, die in aanmerking moeten gebracht worden als men uit het verleden gevolgtrekkingen voor het heden zou willen maken; maar daartegenover stond, dat de gemeenschap van die provinciën met Holland volkomen vrij bleef; men beschikte over goede en veilige havens om elkaar troepen toe te zenden, waarvan veelvuldig gebruik is gemaakt en de noordelijke provinciën waren veelal de trechter waardoor de buitenlandsch aangeworven regimenten moesten gaan bij hun weg naar Holland. Maanden lang zijn die regimenten door de vorst in die noordelijke provinciën opgehouden.

Wat er in Friesland in Juli 1672 beschikbaar was, was een ellendig beetje en dan nog van gering gehalte, want het waren de gevluchte en teruggetrokken bezettingen uit Overijsel, op welke men niet veel vertrouwen kon; volgens het ontroerde Nederland, waren dan ook in 't begin dier maand, in Friesland bij Heerenveen 13 à 1400 man troepen met een redelijk getal burgers en landlieden en in Groningen hoogstens 1200 man. Dringend werd om hulp gevraagd bij den Staten-Generaal, doch eerst in het begin van Augustus kwam te Groningen een regiment van 14 compagnieën uit Holland.

Hierdoor, door de aankomende nieuw geworvenen in Duitschland en door vrijwilligers, klonde de bezetting van Groningen gaandeweg tot 5000 man, terwijl de buitenovergangen over de vaarten bezet werden door landlieden.

Om in den nood te voorzien, nam men bij het naderen des vijands, in Friesland buitengewone maatregelen, de garnizoenen zouden voorzien worden door uitloting van den zevenden man. Kort daarna werd de derde man aangewezen, die een maand moest dienen en met de troepen de gewichtigste posten moest bezetten. Gelukkig had men te doen met een weinig gevaarlijke tegenpartij, die zich tegen de Friese linie legerde en het beleg sloeg voor Groningen. Nauwelijks was het beleg opgebroken of de uit Holland verleende hulptroepen werden door den Prins van Oranje ontboden en de geheele oorlog bepaalde zich in de

noordelijke provinciën, tot in het eind van het jaar, tot kleine tochten op het platte land en tot het nemen van eenige schansen. De Franschen bemoeiden zich feitelijk niet in een strijd, die gevoerd werd boven Zwartsluis en zelfs liet, zooals reeds werd opgemerkt, Lodewijk den verbonden vorsten raden, hun troepen uit de noordelijke provinciën terug te trekken en die te gebruiken tot dekking van hun eigen land, toen de Brandenburgsche troepen schenen te zullen naderen. Maar dat oprukken ging niterst traag en toen eindelijk de Brandenburgsche en Keizerlijke troepen aan de Wezer in elkaars nabijheid waren, zetten zij zich in beweging naar de zijde van den Boven-Rijn (Coblentz), in plaats van naar Wezel tegen Turenne of naar Overijsel.

Op den dag dat Turenne uit Alten-Ahr aan Louvois schreef, dat de Duitschers eenige weken bij Paderborn wilden uitrusten om daarna naar Munsterland en Friesland te marcheerden, werd Coevorden verrast en het debouché van onze zijde naar Overijsel geopend. Vóór zich had men bijna niets dan niterst zwakke Keulsche en Munstersche detachementen op het platte land; het dichtstbij lagen de Ommerschans, Zwolle en Deventer. Maar een poging om de zwak bezette Ommerschans te nemen, werd niet gedaan; men bepaalde zich van onze zijde tot kleine strooptochten en hoewel men door Coevorden als het ware een flankpositie had, zoowel tegen den lijn Steenwijk—Meppel—Zwolle, als naar het zuiden, deed men van daar niets van belang, niet alleen niet in de korte winterdagen waarin troepen-verplaatsingen moeilijk waren, maar ook niets in 1673. Zwakte onzerzijds en slechte wegen met een slecht jaargetijde, zijn waarschijnlijk eenige der redenen geweest, maar zijn die redenen genoeg om zich, zonder verdere vragen, daarbij voldaan neder te leggen? Zwak waren wij, dat is zoo, maar op dat oogenblik keerde de Prins van Oranje in Holland terug en bracht een gedeelte van zijn aanvalsmacht mede, bovendien had hij reeds in November 5000 man teruggezonden, die hij in Holland niet onmisbaar had geacht; de gemeenschap over zee was niet altoos gesloten, en in datzelfde jaargetijde had de prins geopereerd en opereerden de Duitsehe en Fransche troepen nog in Duitschland. Is nu de

vraag niet gewettigd: waarom, nadat de troepen desnoods eenigen tijd hadden uitgerust, werden zij niet overgevoerd, nu wij een weg naar Overijssel hadden vrij gemaakt, om op te rukken naar den IJssel? Ligt het vermoeden niet voor de hand, dat hier ook de bezettingen van Zwolle—Kampen en bijgelegen plaatsen een remmende rol speelden, en dat de opstelling van Turenne in de omgeving van Wesel, invloed uitoefende op de ontwerpen en voornemens?

Wat werd er nu van de offensieve verdediging in 1673?

Laten de slappe handelingen, ja de werkeloosheid maanden aaneen, in 1672, zich nog verklaren door de zwakte onzer strijdkrachten, in sommige tijden door vrees voor landing in Holland, door de langzaamheid waarmede de vermeerdering onzer strijdkrachten plaats had; in 1673 moesten wel een deel dier redenen vervallen; althans, dit zou men mogen aannemen. Het leger zou gebracht worden op 90.000 man, oorlogsondervinding was opgedaan, men was vrij wel op de hoogte van 's vijands krachten, van zijn dislocatie, van zijn sterke en zwakke punten; Brabant lag voor ons open. Uit Groningen kon men over Coevorden naar Overijssel vooruitgaan. In Duitschland werd een wintercampagne gevoerd, die bijna alle Keulsche en Munstersche troepen tot zich trok; de Zuiderzeekust was van Vollenhove noordwaarts in onze handen. De gelegenheid tot handelen was ons dus niet ontnomen.

Toch werd het weder Juli voor men een zwakken stoot deed bij Rouveen, September voor men Naarden aanviel en October voor men met een zwakke macht door Brabant oprukte.

Nauwelijks in Holland uit Brabant teruggekeerd, vestigde de Prins van Oranje weder zijn aandacht op Naarden en schreef over die vesting aan Johan Manrits.

Deze antwoordde hem eerst: «Quant à la ville de Naerden, j'assure Votre Altesse que je n'ai pas perdu un jour ni nuit que je ne songe en quelle façon on pourrait surprendre la susdite place,» en op den 1^{en} Februari: dat een overvaling onmogelijk was: «ik ben precies op de hoogte van hetgeen in die vesting gebeurt; zij houden goed wacht; bij storm, mist, hoog

water en ijs is het geheele garnizoen 's nachts op de wallen; zij bereiden zich voor op een beleg.»

«Is men meester van het land (de hei) en kan men de ondersteuning uit Utrecht en Amersfoort te keer gaan, dan kan men 3 attaques doen op Naarden, mais où et en quel endroit on pourrait débarquer l'armée avec tout le train, je me remets à ceux qui connaissent mieux le pays et la situation de la mer et des havres que moi.»

Op den 1^{en} Maart 1673 schreef de Prins aan Johan Maurits: «de vorst is nu over, overleg hoe men den oorlog voeren zal, is noodig, kom daarom zoo spoedig mogelijk naar 's-Hage.» Dit late overleg, het uitblijven van grootere actieve handelingen nog gedurende geruimen tijd en de verplaatsing van Maurits naar Groningen en Friesland, doen vermoeden dat voor en in die conferentie niet gunstig over de toestanden gedacht werd. Wel had kort daarna een zoogenaamde ernstige poging plaats Harderwijk aan te vallen, maar de zwakte waarmede die tocht ondernomen werd, het niet gereed houden van reserves en zelfs het uitgekozen punt, zouden doen vermoeden dat men hier slechts met een demonstratie te doen had.

Hoewel Harderwijk onderscheidene malen de aandacht van vriend en vijand had tot zich getrokken, werd de kust aldaar eerst in Maart 1673 eenigszins ernstig ontrust, toen men reeds bezig was met het slechten der vestingwerken. Verschillende malen hadden zich op de reede aldaar wel Hollandsche kruisers vertoond, die daar schermutselden en zelfs was eens een Hollandsch schip, dat visschers uit Harderwijk vervolgde (September 1672) door Fransche ruiters, die van het strand in zee reden, teruggejaagd, doch een eenigszins ernstig gemeente onderneming had eerst plaats half Maart 1673. In den nacht van 21 Maart te 3 ure, kwam een vloot van 70 zeilen met nog 50 jachten, vlot- en modderschuiten, sloepen en platboomd vaartuigen, met 3000 man aan boord, uit Amsterdam, op eenigen afstand van Harderwijk nabij de kust.

De vloot keerde tot den volgende nacht in zee terug en kwam toen op de reede, zette eenige manschappen aan land, die patronilles om de stad uitzonden om waar te nemen of er

ook hulp opdaagde. De stad zelf was gealarmeerd, zoodat velen de onderneming wilden opgeven. Sommigen wilden den aanval beproeven, doch toen men zocht naar de schuit, waarin de noodzakelijke werktuigen geborgen waren, was die zoek en zag men van verdere handelingen af.

Ten einde de onderneming op Rouveen en Staphorst uit te voeren, gelastte Maurits dat uit Blokzijl 800 man zouden marcheeren tot tusschen Steenwijk en Zwartsluis en zich daar zonden versterken, terwijl hij den aanval zon doen over de Wijck. Kwade wegen, eenige rivieren en een schans, gaven oponthoud en den vijand gelegenheid de passen te bezetten; doch op de nadering van onze zijde verlieten de Munsterschen een fortje bij de Wijck en vluchtten tot achter de brug bij het Pannenhuis, welke brug vernield werd. Hoewel men zich van onze zijde meester maakte van Rouveen en Staphorst, werd de vervolging bij die afgebroken brug gestaakt en keerde Maurits naar Heerenveen terug.

De troepen uit Blokzijl, die wel 300 slooten moesten doorwaden, kwamen te laat. Steenwijk, Hasselt, Zwolle en Ommereschans bleven door den vijand bezet, zoodat de tocht op den 3den Juli op niets was uitgelopen en alleen ten gevolge had dat 's vijands bezetting van Steenwijk vermeerderd werd.

Kort daarop viel de Nieuweschans in onze handen.

Ongeveer terzelfder tijd werd een 3e aanval verricht op Zwartsluis. De Prins van Oranje had 12 Juli opnieuw de troepen uit Friesland opgeëischt, doch had er bijgevoegd, dat als Maurits kans zag binnenkort iets te ondernemen, hij daartoe de troepen eerst gebruiken kon; Maurits had toen den vernieuwden aanval op Zwartsluis voorgeslagen, en de Prins antwoordde, dat als er kans was Zwartsluis aan te vallen en dat dit spoedig kon gebeuren, hij zeer gaarne wilde dat dit geschiedde en hiertoe order gegeven had dadelijk de vlotschuit uit Amsterdam te zenden met 2 schepen voor watermijnen en 6 afzonderlijke watermijnen.

Maurits ontwierp toen den aanslag die op den 22sten Juli werd uitgevoerd.

Hij zond een afdeeling naar Steenwijk, om te beletten dat

van daar hulp naar Zwartsluis zou worden gezonden, terwijl de bezetting van Blokzijl versterkt werd.

Zwartsluis zelf werd verdedigd door batterijen en 3 rijen zeer zware palissaden, terwijl men bezig was het Zwartewater af te sluiten door 't inheien van palen. Deze arbeid was echter niet voleindigd.

Maurits besloot de stad met 4 colonnes aan te vallen. De eene colonne zou de Vollenhovensche poort aangrijpen, een tweede colonne de Meppeler-, een derde colonne de Hasseltsche poort. De admiraal Lobs zou met uitleggers, jachten en 2 batterijen op vlotschnitten de attaque doen, een 5^e colonne zou postvatten op den dijk tusschen Zwartsluis en Hasselt tegen ontzet van die zijde.

De aanval begon van de waterzijde en van den kant van Vollenhove; de storm tegen de Meppelerpoort bleef achterwege, daar de biesbruggen niet gekomen waren en de afdeeling die tusschen Zwartsluis en Hasselt zou postvatten, werd reeds krachtig en herhaaldelijk aangevallen, voordat zij zich voldoende versterkt had.

Het bleek dan ook reeds zeer spoedig dat de aanval niet gelukken kon, zoodat alras orders tot den terugtocht werden gegeven; «maar vermits deze orders ten deele te land, ten deele te water en door zwemmers moesten besteld worden, kwam die aan de colonne tusschen Zwartsluis en Hasselt te laat; zij was reeds overweldigd en de troep ten deele dood, gekwetst, gevlucht, verloopen en gevangen.» De onderneming was volkomen mislukt en zou nog erger gevolgen gehad hebben, als men niet bijtijds was afgetrokken, daar reeds vijandelijke afdeelingen over Meppel op marsch waren om de colonnes in den rug te vallen.

Kort daarna werd weder een aanslag op Zwartsluis ontworpen, doch deze kwam, ook door het advies van den Prins van Oranje, niet tot uitvoering.

Intusschen rijpte bij den Prins meer en meer de aanslag op Naarden.

«Ik geloof iets tegen den vijand in deze kwartieren te kunnen ondernemen, en ik verzoek u mij te doen weten of gij van

uwe zijde ook iets kunt verrichten, om den vijand des te meer te doen te geven *en of gij met Rabenhaupt de Veluwe niet kunt bereiken, alwaar wij ons dan zouden kunnen vereenigen*. Ik wacht hierop zoo spoedig mogelijk antwoord, » zoo schreef hij.

Met andere woorden, dit ontwerp hield in een front- en flankaanval op de Franschen. Maar hiervan kwam niets. Wellicht was het in verband met deze vraag, dat Maurits op den 19^{en} Augustus zijn geheele ruitery met de dragonders en 200 man infanterie liet uitrukken naar Steenwijk, doch zonder eenig succes, want ook deze tocht mislukte.

Intusschen waren al deze roeringen in de noordelijke provinciën oorzaak, dat de tegenpartij meer de aandacht naar die zijde vestigde en aldaar troepen bijcentrok. Zij had nu ook de handen meer vrij door den vrede met Brandenburg.

In de maand Augustus stroomde Munstersche ruitery uit Westfalen over de Bourtange naar Overijssel en had Condé uit Nijmegen, Arnhem, Zutphen en Utrecht, 45 cornetten ruitery samengebracht, die nu onder Mornas den bisschop te hulp ijlden, wiens macht nu aangroeide tot 2000 ruiters, 70 compagnieën voetvolk en eenige artillerie; die macht werd bij Steenwijk gelegerd en zette zich den 25^{en} naar Friesland in beweging.

In allerijl schreef nu Maurits om versterking en om het terugzenden der cavalerie, die hij in 't begin van Augustus naar den Helder had teruggestuurd; maar de Prins die hem toen ten behoeve van het ontzet van Coevorden reeds de geleende infanterie had gelaten, schreef hem den 27^{en}, dat hij hem niet helpen kon, dat Rabenhaupt hem moest ondersteunen en dat, als men eerder de inundatie gesteld had, er nu niet zooveel gevaar zou zijn. Gelukkig liep het hier beter af dan het zich eerst liet aanzien. De Nederlandsche troepen trokken zich samen bij Heerenveen, door het verlaten van de buitenposten drong de vijand door tot Schooten, kwam het bij Mildam op de heide tot een kleine ontmoeting, waarna de tegenpartij naar Steenwijk terugging (1 September).

Van het leger dat de Prins van Oranje te Raamsdonk bijeenbracht, werd een deel aanvankelijk naar de kust gezonden,

doch deze troepen waren in de tweede helft van Augustus aldaar terug.

Toen brak de Prins op den 29^{en} van daar op, ging in het begin van September over de Vecht bij 's Graveland, waarna hij Hilversum, Loosdrecht en Ankeveen bezette en Bommel en Harderwijk liet bedreigen.

Zijn leger was volgens de opgaven 25 000 man sterk en is dit getal juist, dan verdient het te meer opmerking, dat niets dat op een actieve handeling geleek, na de verovering van Naarden op de Veluwe plaats had; dat moet te meer treffen, daar Maurits tot samenwerken op de Veluwe was uitgenoodigd, Luxemburg met slechts 8 à 10 000 man tegenover hem kwam en later slechts 9000 man Hollandsche troepen door Brabant oprukten.

Toen Naarden gevallen was, zond de Prins van Oranje onmiddellijk een regiment en binnen twee dagen alle troepen terug, die hij uit het noorden geleend had. Daardoor kon dus volgens de eigen verklaring van Maurits, hij een corps considérable vormen en iets ondernemen; de vijand had in het noorden zeer weinig meer; waarom werd aldaar nu niets gedaan? Het werd October voordat een klein deel van het veldleger door Brabant oprukte; half September viel Naarden; ons veldleger was bij Naarden $\pm$ 25000 man, in Holland verwachtte men niet anders dan dat het leger nu iets op de Veluwe zou ondernemen; waarom had dit nu niet plaats?

Er ligt zeer zeker nog zeer veel duisters in deze omstandigheden, die zich niet voldoende laten verklaren door de bekende toestanden.

Het met Spanje gesloten tractaat dwong, en waarschijnlijk niet met den vollen en vrijen wil van den Prins van Oranje, tot een operatie door Brabant, maar daarvoor werd slechts een betrekkelijk klein deel van ons leger gebruikt; een deel was naar het noorden gezonden om medetewerken tot ontzet van Coevorden, dat echter door de natuur bevrijd werd, waarna de troepen naar Holland werden teruggezonden.

Men had dus feitelijk een debouché bij Coevorden, een debouché bij Naarden en een debouché in Brabant. Bij Naarden

waren z.g. 25000 man gebruikt; dat was dus een macht die los kon geacht worden van liniën en vestingen; door Brabant rukten onzerzijds slechts op 9000 man, en nu zijn de vragen:

Waarom was die macht slechts 9000 man?

Waarom werd de rest nu niet gebruikt om actief te handelen bij Naarden of langs Coevorden?

Lag hier niet grootendeels de moeilijkheid in 't bezet zijn van Kampen, Zwolle, Deventer en Zutphen door den vijand?

In 't begin van October overlegde de Prins van Oranje met Monterey wat gedaan zou moeten worden; daarbij waren waarschijnlijk tegenwoordig 'sprinsen getrouwe (!) kamerdienaar en een secretaris van Monterey, die voor een zak dukaten de geheimen woord voor woord aan Louvois verklapten.

In 't begin van October toch, was Louvois reeds volkomen en precies op de hoogte van 't geen gebeuren zou. Dit blijkt als men den brief van Louvois van 9 Oct. uit Laon, legt naast de missiven door den Prins van Oranje in die maanden geschreven.

Louvois schrijft dienaangaande aan Condé, dat hij 't voor zeker kon houden, dat op den dag dat zijn berichtgever vertrokken is, al datgene besloten was, 't welk hij hem mededeelt en dat die persoon bij 't onderhoud is tegenwoordig geweest. In dat schrijven worden de plannen volgenderwijze geformuleerd:

Que le comte de Montérey marcherait à Alost avec 4000 chevaux de troupes d'Espagne, qui est tout ce qu'il a dit pouvoir tirer et 4000 hommes de pied Espagnols; que si vous (Condé) ne vous retirez point en deçà de l'Escaut, M. le Prince d'Orange dont les troupes devaient demeurer auprès de Malines et qui consistent en 5000 chevaux Hollandais et 1000 à 1200 dragons *les plus pitoyables du monde*, s'avancerait pour vous aller battre — ce sont ses mêmes termes — après quoi M. le Prince d'Orange marchera avec la cavalerie Hollandaise et 4 Régiments de cavalerie d'Espagne, 1500 hommes de pied des troupes d'Espagne et 2000 hommes de pied Hollandais, du côté d'Andernach

De Prins van Oranje had 15 October aan de H. E. M. geschreven :

«De militie van den Staat is tegenwoordig al redelijk hersteld van hare gedane fatigues, hebbende wij tegenwoordig effectievelijk bij ons, tusschen de 5 en 6000 paarden, 1500 dragonders en 3 regimenten te voet, nitmakende ongeveer met de officieren 2000 man.

De Spaansche troepen, die met ons zullen conjugeren, zullen maar bestaan in 1500 paarden, 200 dragonders en ook bijna 2000 man te voet, zoodat ons leger zal zijn van 7000 paarden, 1700 dragonders en ongeveer 4000 man te voet.»

(18 October meldde de Prins van Oranje uit Mol, dat de Spaansche cavalerie niet boven de 1000 man sterk zal wezen, dragonders daaronder.)

Het leger, dat de Prins door Brabant den Keizerlijken te ontmoet voerde, was dus ongeveer 12000 man sterk. Dat van den Duitschen Keizer bestond in September, volgens de berekening van Louvois, uit 23 à 24000 man, waarvan een derde zeer slecht, welk leger bovendien waarschijnlijk nog sterk zou afnemen door de verre marschen die het zou moeten afleggen, om den Rijn te bereiken. Ten einde dit te beletten, had Turenne reeds vroeger voorgesteld naar Boheme op te rukken, maar Louvois had dit ontraden en er de voorkenr aan gegeven dat Turenne zich zou bepalen de Keizerlijken te beletten den Rijn te naderen en hulp aan ons te doen toekomen; hiervoor beschikte hij over een leger van 24000 man.

Die nadering werd evenwel niet belet, evenmin als de vereeniging der geallieerden.

De Prins van Oranje was eerst den 12^{den} October te Rosendaal, den 15^{den} te Santhoven, den 18^{den} te Mol en den 24^{en} te Kaldenkirchen; het weder was ongunstig, de wegen slecht en de infanterie van den Prins van Oranje noemden de Franschen «méchante». De toestand had voor het oogenblik voor hen nog niets verontrustends en zelfs in het begin van November geloofden de Franschen niet dat de Duitschers naar den Rijn zouden oprukken en geloofde Louvois dat als Turenne van de Moezel marscheerde, hij de hand zou kunnen reiken aan Luxem-

burg, en dat de Prins van Oranje alsdan moete zou hebben naar Holland terug te keeren.

Toen evenwel Bonn op den 4^{en} November werd ingesloten en de Keizerlijken naar Coblentz waren opgerukt, achtte men den toestand ernstig. «La marche de l'armée de l'Empereur jusqu'à Coblentz — schreef Turenne — a tellement changé les affaires qu'il est nécessaire que M. de Luxembourg voye en quelle disposition on est à Dusseldorf et à Keizersweert, parce qu'il est très capital qu'ils reçussent garnison.

Bonn hield zich langer staande dan men dacht en gaf daarvoor aan Luxemburg en d'Humières gelegenheid, zich met $\pm$ 16000 man bij Neuss te verzamelen; hij had nu de kracht de verbondenen, na den val van Bonn, te beletten iets te ondernemen tegen Neuss, Dusseldorf of Keizersweert, waartoe Turenne te ver weg was en hen te verhinderen kwartieren te nemen in het graafschap Berg, terwijl de Munstersche zijde beschermd werd door het graafschap Mark.

Turenne achtte dan ook den toestand niet van al te ernstigen aard. «De Koning, schreef hij op den 1^{en} December, beschikt over groote krachten, maar daar deze niet in de streek zijn waarheen de vijand gemarscheerd is en daar de winter nabij is, moet men eenigen tijd besteden om zich tegen nadeelen te beveiligen. De groote begeerte deze nadeelen toe te brengen beteekent niets, als die begeerte niet gepaard gaat met de middelen tot uitvoering». Veel vrees voor ernstige handelingen der verbondenen straalt hierin zeker niet door, en deze bepaalden zich er dan ook toe, deels het Keulsche te bezetten en zich door de bedreigende stelling van Luxemburg naar de Maas terug te trekken. De Prins van Oranje keerde naar Holland terug.

Na een strijd van anderhalf jaar, tegen een niet al te sterke tegenpartij en waarin men beschikte over verschillende uitgangswegen, was het eerste beduidende strategische succes bereikt, en hoewel het niet te ontkennen is dat hier een voordeel was behaald, is al hetgeen dat voordeel vooraf ging, van zulk een aard, dat dit ons, denkende over onze actieve verdediging tegen een vijand die uit oostelijke richting op het hart des lands

aanvalt en bij 't bezit van passieve liniën en van ons passieve leger, tot ernstig nadenken moet stemmen.

Het zij mij thans nog vergund eenige gevolgtrekkingen mede te deelen, die men uit den oorlog van 1672 en 1673 schijnt te mogen maken.

Uitgenomen de twee tochten door Noord-Brabant, hebben de offensiefstooten onzerzijds een zeer plaatselijk karakter gedragen en hebben de veroveringen van Coevorden en Naarden niet gediend tot uitgangspunten van groote aanvallende handelingen in de terreinen benoorden de Maas, die toch veelal niet door een overmacht van 'svijands zijde bezet waren. Kleine plaatselijke aanvallen en kleine strooptochten, die soms ver werden uitgethaald, zonder nochtans eenige beslissing aan te brengen, komen veelvuldig voor.

Een zevental aanslagen of voorgenomen aanslagen op havens aan de Zuiderzee komen voor; slechts één er van, en nog wel met behulp van de inwoners van binnen, gelukte; die veroverde haven leverde slechts een zeer geringen steun in de verdere verdediging. Allerlei accidenten spelen daarbij in die ondernemingen een rol, zooals windstilte, storm, mist, te diepgaande schepen, 't zoek zijn van vaartuigen met gereedschap, te laat aankomen van troepen, gebrek aan overleg enz.

De offensieve handelingen waaraan een strategische invloed zou kunnen worden toegeschreven, dringen zich samen in de laatste maanden der jaren 1672 en 1673; de houding die de vloot moest aannemen, speelt hierin waarschijnlijk een belangrijke rol; onzekerheid over een landing bond een deel der krachten aan de kust.

Groote overmacht van den aanvaller is bezwaarlijk aan te toonen, zijn machtsverdeling veelal zoodanig, dat overmacht tijdelijk of blijvend op bepaalde punten onzerzijds had kunnen gebracht worden; daarom verdient het te meer de aandacht dat niet heeft plaats gehad :

1°. een doorgezet offensief uit de noordelijke provinciën naar het zuiden ;

2°. een doorgezet offensief uit de Hollandsche linie benoorden de Maas naar het oosten;

3°. een offensief door Brabant en over de rivieren naar het noorden.

De macht der Franschen, die in ons land gebleven is in 1672 en 1673, kan men begrooten op zeker niet 50000 man, waarvan z.g. 25000 versnipperd in vele garnizoenen en z.g. 25000 man bestemd om te velde te rukken, doch eveneens verdeeld in verschillende landsdeelen; wel is waar kan men ons leger in 't eind van 1672 op niet veel hooger dan op 30000 man en in 1673 waarschijnlijk op niet meer dan 45 à 50000 man aanslaan, doch achter dat leger stond de veelal gedwongen hulp van burger-compagnieën, ook voor plaatselijke verdediging.

Zijn deze ondernemingen dan ook achterwege gebleven, dan moet men denken aan de bezwaren verbonden aan 't overwinnen van terreinhindernissen en aan 't bezetten, door den vijand, van Zwolle, Kampen, de IJselvestingen en de plaatsen langs onze zuidelijke rivieren.

Zelfs een afleiding in die terreinen gedurende 't beleg van Maastricht, is achterwege gebleven. De twee offensiefstooten, waarbij echter slechts een klein aantal onzer troepen gebruikt werden, hadden plaats door Noord-Brabant in Zuid-Oostelijke richting. Gedeeltelijk heeft men hier te denken aan den drang van bondgenooten, die eerst in 't eind van 1673, dus nadat de oorlog op ons gebied 1½ jaar gevoerd was, invloed van beteekenis uitoefenden, gedeeltelijk aan den militair aardrijkskundigen toestand der terreinen in ons land, gedeeltelijk aan de bezette rivieren, gedeeltelijk aan de gebiedsverdeeling.

De bondgenooten zijn langen tijd, waarschijnlijk eer schadelijk dan nuttig voor ons geweest; doch alleen door hun hulp en door de fouten der tegenpartij, gelukte ten slotte de offensiefstoot.

Bijna gedurende een der groote offensiefstooten van ons, ziet men den vijand een offensiefstoot doen in Holland; hij liet zich dus niet spoedig aftrekken van zijn hoofddoel.

Naarmate de waarschijnlijkheid van offensieve ondernemingen

toenam, naar die mate ziet men een toestrooming van vijandelijke strijdkrachten naar het bedreigde terrein. Deze kwamen gewoonlijk bij tijds; soms laat, maar niet te laat, in 't laatst te laat, doch toen waarschijnlijk door eigen toedoen.

Bij den grooten offensiefstoot van 1672, werd aanvankelijk onze macht door cavaleriezwermen geobserveerd en verkend en nam de bedreiging in front en op de flanken toe, naar mate werd voortgerukt. Immers, toen in November 1672 de Prins van Oranje over de Maas ging, kwam een vijandelijke afdeeling nabij Wesel, een afdeeling stond aan de Roer, een afdeeling dekte Bonn en Andernach, en een afdeeling stond bij Vitlick en toen in November 1673 Bonn veroverd was, concentreerde zich een afdeeling bij Neuss en een afdeeling aan de Moezel, de eerste ter bescherming van Dusseldorf en Keizersweert en als flankbedreiging tegen onze troepen.

Een afsluiting der waterlinie in Holland, zooals wij die voor het tegenwoordige zouden moeten aannemen, had in 1672 niet plaats, de druk tegen die linie was over 't geheel niet zeer ernstig; door de mindere spanning die aldaar veelal gevonden wordt, had men billijkerwijze meer actie mogen verwachten elders. Den vijand liet men ten laatste uit ons land aftrekken, zonder hem in het minst te verontrusten.

Ziehier Mijne Heeren, slechts enkele gevolgtrekkingen, die ik vermeen dat gemaakt mogen worden en die niet zonder praktisch nut zijn voor het tegenwoordige, want al is er sinds 1672 in toestanden en in kennis en in toepassing van die kennis, veel veranderd, het blijft zeer de vraag of zich de omstandigheden, alle bijeen genomen, in ons voordeel hebben veranderd.

Met den terugtocht op de liniën is de eerste acte van den oorlog te land afgespeeld en zou de tweede moeten beginnen, n.l. de actieve verdediging, *na* het buitenterrein te hebben losgelaten. Die verdediging kan, in *dien* gedachtengang, on-

middellijk aansluiten aan de eerste acte of plaats hebben na een pauze, waarin het leger door reserves is versterkt.

Is het echter rationeel, aan te nemen dat als onze legermacht zich in Holland zoogenaamd zou uitdijen tot 165 000 man, de aanvaller daartegenover slechts 3 legerkorpsen beschikbaar zal houden? Het komt mij voor van neen; het komt mij voor dat dit zelfverblindend zou wezen. Tot hoever hij zich zal versterken, is ons natuurlijk onbekend, doch de grens voor zijn behoefte zou o. i. niet zoo geheel bezwaarlijk te bepalen zijn.

Eens in de liniën teruggegaan, zouden ons voor de actieve verdediging, *zoo genaamd* drie grootere operatietooncelen ter beschikking staan, en wel:

- 1°. recht vooruit uit de linie;
- 2°. door Noord-Brabant;
- 3°. over de Zuiderzee.

Tot deze laatste zullen wij ons, zooals in den aanvang der lezing werd medegedeeld, hier bepalen. 1)

Offensieve bewegingen uit de provinciën Holland over de Zuiderzee, zouden alleen mogelijk wezen als wij van die zee meester zijn. Men moet die voor ons gunstige omstandigheid aldus vooropstellen en wij zullen niet alleen aannemen, dat wij meester gebleven zijn van de kom der Zuiderzee, maar ook van de Vliegaten. Is toch dit niet het geval, dan kan de vijand tot tusschen Harlingen en Stavoren in de Zuiderzee dringen en dan zou het terrein onzer operatiën nog meer beperkt worden.

Aanvallende handelingen over die zee, kunnen uitgaan van tusschen den Helder en Naarden.

Ten noorden van Harlingen ligt de 3000 M. breede droogte van Oostbierum, waarop bij gemiddeld L.W., tot een afstand van $\pm$ 1500 M. uit de kust, 2 à 4 dM. en op grooteren afstand, slechts enkele dM. meer water staat.

1) Over de uitvallen onder 1°. en 2°. bedoeld, heb ik vroeger reeds het een en ander medegedeeld, o. a. in de Verslagen dezer Vereeniging 1880—81, n°. 5; 1881—82, n°. 5; in *Een schema over de landsverdediging; Een studie over oorlogvoering op Nederlandschen bodem*; enz.

Landingsondernemingen, verricht met eenigszins diepgaande schepen, zijn dus over die droogte niet wel uit te voeren. Expeditiën noordelijk van die vlakte tegen de kusten van Friesland en Groningen, voeren over de Noordzee en kunnen hier buiten beschouwing blijven, omdat de vrijheid onzer beweging op de Noordzee bij een oorlog met een oostelijken nabuur, niet meer mag worden aangenomen.

Ten noorden van Nijkerk vindt men reeds doorsneden polderland, dat westwaarts spoedig in het waterschap van de Bunschoter- en Duister uitwatering in zee overgaat, hetwelk in sommige omstandigheden geïnondeerd kan worden en daarbij zéér nabij de meest waarschijnlijke dislocatiepunten van 's vijands ondersteunings- of reservetroepen gelegen is.

Landingen van eenige beteekenis nabij Bunschoten en zelfs op de kust noordelijk van Nijkerk, zijn door deze omstandigheden hoogst moeilijk, zoo niet onuitvoerbaar, zoodat het voldoende schijnt, de Zuiderzeekust van meer nabij te beschouwen, tusschen de droogte van Oostbierum en Harderwijk of enkele kilometers ten westen van die plaats.

Tusschen de droogte van Oostbierum en Harderwijk heeft de kust een lengte van ongeveer 170 K. M.

Van 1865—1870 waren de waterstanden op de Zuiderzee: bij Harlingen de gemiddelde vloed $+ 0.71$, de eb $- 0.57$.

» Stavoren » » » $+ 0.38$, » » $- 0.12$.

» de Lemmer » » » $+ 0.27$, » » $+ 0.16$.

» Kampen » » » $+ 0.48$, » » $- 0.32$.

» Elburg » » » $+ 0.32$, » » $+ 0.05$.

De gemiddelde rijzing van het water is in de kwartiermanen, te Harlingen 13 d.M.; in het noordelijk deel der Zuiderzee tot Makkum 6 à 7 d.M., bij Stavoren 5 d.M., bij Elburg 2 d.M., bij Harderwijk 3 d.M. De kracht, richting en duur van den wind, veroorzaken echter vele afwijkingen van deze gemiddelde opgaven.

Voor de afstanden nit de kust der waterdiepten van 10, 15 en 20 d.M. water, vindt men van K. M. tot K. M. de uitkomsten aangegeven op de hierbij gevoegde graphische voorstelling. Deze diepten verminderen doorgaans snel, naar de kust

toegaande, terwijl het strand, daar waar het gevonden wordt, over 't algemeen flauw hellend is.

Volgens de publieke gegevens bestaat het zuidelijk deel van den Zuiderzeebodem voor het $\frac{4}{5}$ uit klei. Het $\frac{1}{5}$ deel bestaat grootendeels uit zand en voor een klein deel uit veen overdekt met klei.

Het zand vindt men in hoofdzaak bij Enkhuizen, in de z. g. Urkerharde, tusschen Elburg en Harderwijk en volgens nota 6 der Zuiderzeecommissie, ook van noordelijk Stavoren tot de Lemmer, waar de zandlaag bloot ligt of gedekt wordt door een dun laagje klei.

De stroomkracht der gewone eb en vloed, is in sommige gedeelten van de Zuiderzee langs de kusten niet ten allen tijde genoegzaam, om de door den IJssel afgevoerde en eenmaal bezouken kleideelen weg te voeren, en dicht langs de kusten vindt men dan ook den zeebodem bedekt door een dikker of dunner laagje slib of klei.

Van 1—57, van 59—61, van 70—107 en van 111—153 wordt het zeewater door een dijk gekeerd, alzoo over een afstand van $\pm$ 137 K.M.

De nota 5 van de rapporten over de afsluiting der Zuiderzee, geeft een aantal dwarsprofielen van dezen zeedijk, waaruit te zien is, dat daar waar die dijk geen voorland heeft, hij voor 't meerendeel door steenglooingen en voor een deel ook door paalwerken wordt verdedigd.

Hier en daar vindt men als vóórland, slechts een zeer smalle strook drassig of moerassig land; alleen tusschen 140 en 170 een smalle strook zand.

In het *Marineblad* kan men een uitgewerkte beschrijving aantreffen van de Zuiderzeehavens.

Het zij mij vergund, naar dat blad, voor tijdbesparing, te verwijzen, en hier alleen te volstaan met een zeer korte opsomming.

De haven van Harlingen is zeer gunstig; bij laag water kan men die haven aandoen met schepen van 24 à 26 dM. diepgang; de haven van Makkum is klein en alleen bereikbaar door een geul; die van Workum is eveneens lang en smal, heeft

bij laag water slechts 10 à 12 dM. water voor den mond; te Hindeloopen kunnen in de kleine haven slechts schepen van 10 dM. binnenkomen.

De haven van Stavoren is ruim en diep; de kust is hier over $\pm$ 3 K.M. breedte, met schepen van 20 dM. te naderen.

In de Lemmer kunnen schepen van 25 dM., in Kninre en Blokzijl schepen van 15 dM. binnenkomen; in Vollenhove is dit slechts mogelijk met schepen van 10 dM.

Het Zwolschediep is bij hoog water bevaarbaar voor schepen van 21—23 dM. Op de vlakte van het Zwolschediep ligt langs den linker of zuidelijken oever van het vaarwater, een rijzen met puin en natuurlijken steen bezetten dam, lang 5950 M. en hoog van $+$ 0.80 tot $+$ 1.20 AP. Aan het uiteinde ligt de kleine noodhaven van Kaggenburg. De noorder leidam is thans vervallen. Op den zuider leidam ligt een jaagpad dat onbegaanbaar is, daar het onderloopt; de kruinsbreedte van dien dam is 5 M.; de taluds zijn met zwaren steen bestort.

De Ketel ligt tusschen 2 leidammen van $\pm$ 4000 M. lengte en is bevaarbaar voor schepen van 20 dM.

De havens van Elburg en Harderwijk laten schepen van 10—13 dM. diepgang toe.

Uit de opgaven der provinciale besturen blijkt dat de Zuiderzee bevaren wordt door een 30 à 40-tal stoombooten voor personen-, goederen- en veevervoer.

De diepgang dier booten bedraagt voor 't gros 15 tot 20 dM.; de gemiddelde lengte dier booten is 50 M., de gemiddelde breedte 5 à 6 M.

Dit getal stoombooten kan, men mag zeggen, naar willekeur worden vermeerderd door de rivierstoombooten uit Holland; daaronder zijn groote booten, waarvan de capaciteit in de Provinciale Verslagen van Zuid-Holland voor die provincie wordt opgegeven. Men mag dus aannemen, dat men zooveel stoomschepen voor de Zuiderzee, met een diepgang van 20 à 15 dM. zal kunnen vereenigen, als noodig zijn, en deze zal kunnen gebruiken, mits de voorraad steenkolen dit toelaat. Laat deze ons geheel of gedeeltelijk in den steek, dan staat een groote zeilvloot ter beschikking.

Het rapport van de visscherij op de Zuiderzee en de nota 4 op 't rapport over de afsluiting van die zee vermelden dien-aangaande :

dat gemiddeld mag worden aangenomen een inhoud van 60 M³ voor de zeilschepen en 110 M³ voor de stoomschepen, die de Zuiderzee bevaren. De grootste zeilschepen hebben 130 M³, de kleinste 30 à 40 M³ inhoud; zwaar geladen is de diepgang van de grootste soort ± 2 M. en van de kleinste soort ± 1 M.

In 't zuidelijk deel van de Zuiderzee — zegt het rapport — is de scheepvaart niet aan bepaalde geulen gebonden — alleen moeten eenigszins diepgaande schepen op grooten afstand van de Geldersche kust blijven.

De heer Hoek, die 't rapport op de visscherij samenstelde, schat dat in het zuidelijk deel van de Zuiderzee 1000 botters visschen; deze botters hebben een inhoud afwisselende tusschen 6 en 20 ton.

Voor de Zuiderzee-visscherij vermeldt hij o. a. voor :

Volendam (Edam) . . .	60	vaartuigen van 32 à 33 ton
Ransdorp	84	» » 4—24 »
Monnikendam	22	» » 5—24 »
Marken	184	» » 4—26 »
Huizen	140	» » 20 »
Hoorn	50	» » 3—14 »
Enkhuizen	75	» » 2—30 »
Bunschoten	193	» » 4—22 »

De toestand te water kan dus zeer gunstig zijn.

Zet men nu evenwel het onderzoek op het land voort, dan stuit men op grootere bezwaren.

Van 1—23, van 25—36 en van 79—92, ligt langs of dicht langs den voet van den zeedijk, binnendijks, een gracht, waarover slechts een klein aantal bruggen en breedere dammen, terwijl zich tusschen 27 en 36, 41 en 43, 46 en 49, 53 en 55 en 70 en 75, langs den dijk, aan de binnen- of binitenzijde, een strook moerassig terrein bevindt. Is men deze hindernissen tusschen 1 en 25 door, dan bevindt men zich in het polderland, waarin men voor grootere marcheerende afdeelingen en

bij verhoogden waterstand, alleen van de wegen zal kunnen gebruik maken.

Van 25—118 staat men, geland zijnde, voor de deels droog-gemaakte, deels nog bestaande Friesche en Overijsselsche meren en voor het moerassige terrein van Overijssel; voor meren die door een bijna talloos aantal breede en diepe wateren zijn vereenigd. Slechts enkele accessen voeren door dit 90 kM. lange terrein. Wel is waar zal men, als men den voet aan wal gezet heeft, tusschen Stavoren en de Lemmer en nabij Vollenhove zich in een eenigszins hoog en houterijk terrein bevinden, doch dit ligt opgesloten tusschen de zee en de door breede wateren verbonden meren en moerassen en dus zullen steeds de weinige défilés moeten gepasseerd worden, wanneer men naar het binnenland wil oprukken.

Tusschen 118 en 136, op een deels drasse strook landende, bevindt men zich tusschen de grootere armen van den IJssel, het Zwarte Water en het Zwolsche Diep. Tusschen Zwolle en den mond vindt men over het Zwarte Water geen enkele brug en over den IJssel alleen de brug bij Kampen. De breedte van het Zwarte Water bedraagt van 75 tot 250 M., van den IJssel 150—300 M. De zijtakken De Goot, het Ganzendiep, het Noorderdiep, zijn smaller, doch hebben toch een gemiddelde breedte van 50 M. en zijn niet doorwaadbaar.

Behalve deze groote wateren, is de polder Mastenbroek doorsneden door een groot aantal breedere weteringen en slooten, terwijl op den rechter oever van het Zwarte Water, tusschen het Meppeler Diep en de Vecht, het terrein even onbruikbaar is als meer noordelijk.

Zuidwaarts van 136 wordt de kuststrook iets gunstiger voor een landing, doch blijft polderland tot bij 150 (Elburg), zoodat men eerst zuidelijk van dat punt, tusschen 150 en 170 voet aan wal zettende, mag zeggen dat men zich in een voor een landing betrekkelijk gunstig terrein zal bevinden.

Een afdeeling welke tusschen 1 en 135 geland is, zal bij het oprukken den grooten weg Leenwarden—Steenwijk—Mep-pel—Zwolle moeten bereiken, ten einde dien weg, of wel naar

het zuiden te volgen of wel naar het oosten te overschrijden.

Die weg is van Leeuwarden tot Zwolle 92 KM. lang en voert behalve over een aantal kleine wateren, over de Kuinder, de Linde, het Meppelderiep, de Dedemsvaart en de Overijsselsche Vecht.

Noordwaarts van Makkum, dus tusschen 1 en 25 geland zijnde, kan men in hoofdzaak gebruik maken van de wegen :

- a. Ongeveer 1 — Tirdgun—Berlicum—Engelum—Leeuwarden (22 KM.)
- b. Over of langs Harlingen of Zurig—Fraucker—Leeuwarden (27 of 34 KM.)
- c. Zurig of Makkum over Bolsward—Sneek—Roordahuizen (35 KM.)
- d. Makkum of Zurig over Bolsward—Bozum naar Roordahuizen (33 KM.)

Deze wegen zijn hier en daar door andere verbonden, zoodat men van den eenen weg op den anderen kan overgaan, doch in hoofdzaak op een dezer wegen terecht moet komen.

Tusschen 25 en 118 moet men gebruik maken van een of meer der navolgende wegen, die over talrijke en breede wateren voeren :

e. Sneek—Roordahuizen.	{	Workum	37 K.M.
		Stavoren	50 »
		de Lemmer	37 »
f. Joure—Nieuwehaske.	{	Stavoren	45 »
		de Lemmer	25 »
g. de Lemmer—Delfstrahuizen—Heerenveen			25 »
h. Kuinder.	{	Mounikeburen—Nijeholtwolde	21 »
		Ondetrijne—Wolvega	21 »
i. Kuinder—Ossenzijl—Oldenmarkt—Peperga			15 K.M.
k. Vollenhove—Wanneperveen—Nijveen			20 »
l. Vollenhove—Zwartsluis.	{	Meppel	22 »
		Hasselt—Zwolle	30 »

Tusschen 118 en 136 zijn slechts, zonder het overbruggen van breede wateren, beschikbaar

- m. de weg Genemuiden—Zwolle 18 »
- n. » » tegenover Kampen naar Zwolle 13 »

op welke, kunstwegen, en enkele landwegen door den polder van Mastenbroek loopende, nitkomen.

Tusschen 136 en 150 slechts de wegen

o. Kampen—Zwolle 13 K.M.

p. Elburg—Zwolle. 22 »

terwijl tusschen 150 en 170 het geheele terrein, in hoofdzaak als bruikbaar kan worden aangenomen.

Men vindt dus over een afstand van 136 K. M. kust, 15 bruikbare wegen, behalve de spoorbanen, en verder bruikbaar terrein over een uitgestrektheid van 20 K. M. buiten de wegen, in het meest zuidelijk deel.

Is men dus bij 1 geland, dan zal men tot Zwolle 114 K. M. moeten afleggen.

Een zeer groot gedeelte der provincie Friesland behoort tot Frieslands boezem.

Deze loost op de Zuiderzee door de Munnikezijlen, Dokkumer Nieuwezijlen, Poptazijl en door de sluizen te Harlingen, Makkum, Workum, Hindeloopen, Molkwierum, Stavoren, Taczijl, de Lemmer en Schoterzijl.

Worden de uitwateringssluizen bij vloed geopend, dan zal het water op Frieslands boezem gaandeweg kunnen stijgen van + 0.25 tot + 1.20, doch dan zou een groot deel van Friesland onderstaan.

Men zal dus mogen aannemen, dat zonder een groot deel van het terrein onder te zetten, de meeste wateren zoo hoog zullen kunnen opgezet worden, dat de troepenbewegingen tot de hoofdwegen zullen beperkt zijn.

Tot de voornaamste wateren, die alle of voor een deel zullen moeten overgetrokken worden, wanneer men uit en door Friesland naar het zuiden oprukt, behooren :

1°. De Kuinder of Tjonger.

De breedte dezer rivier wisselt af tusschen 25 en 300 M. Zij doorsnijdt zeer doorsneden en laagliggend polderland westelijk van den kunstweg Leeuwarden—Meppel, en hoogere gronden meer oostelijk, zoodat men in het westelijk deel door waterop-

stopping zulke breede watervlakten zal kunnen vormen als men goedvindt.

Over deze rivier zijn slechts 5 overgangen; om die te ontgaan zal men Drente moeten betreden.

2°. De Linde.

Deze rivier bestaat uit 3 panden, waarvan het bovenste door hooge gronden loopt en in gewone omstandigheden doorwaadbaar is; ook het tweede pand loopt door polders met hooge gronden; doch in het derde pand liggen de polders op A.P. en kunnen zoo noodig worden geïnoneerd.

3°. Het Meppelerdiep.

Indien het water hoog staat, vormt dit een groot bassin, waarover alleen overgangen zijn bij Zwartsluis en bij Meppel. Worden de wateren aldaar opgezet, dan zal men bij Meppel 5 diepe en breede wateren te overschrijden hebben, n. l. de Drentsche hoofdvaart, de Oude Smildevaart, de Wold Aa, de Hoogeveensche vaart en de Reest.

4°. De Dedemsvaart.

Zonder 't naastliggende land te doen onderloopen, zal men op de verschillende panden waterdiepten kunnen krijgen van 2, respectievelijk 2.50 M. enz. Ook hier zal men dus tot de enkele overgangen kunnen beperkt zijn.

5°. De Vecht.

Een legermacht van Noord naar Zuid oprukkende, zal zooveel mogelijk het lage en doorsneden polderland bij Hasselt en Zwolle vermijden en de Vecht in de omstreken van Dalfsen trachten over te gaan.

Doch die rivier kan tot oostelijk Dalfsen een breedte hebben van 100—700 M., dan ondoorwaadbaar zijn en alleen over te trekken bij de overgangen; zelfs bestaat de mogelijkheid, de tegenpartij te dwingen oostelijk uit te halen tot Hessen en Oud-Leusden.

Tusschen de boven beschreven en veelal mocilijke wateren, schuiven zich wigvormig houthrijke en hoogere terreindeelen.

Zoo o. a. tusschen de Tjonger en de Linde;

zoo bij Wolvega tusschen de Linde en de wateren bij Meppel;

zoo het terrein van Havelte—Steenwijk—Oldemarkt, Peperga en Noordwolde:

zoo tusschen de wateren bij Meppel

en eindelijk aan de Vecht, dat zich verder naar het zuiden uitstrekt en uitbreidt.

Maar deze terreinen voorkomen aldaar de waterovergangen niet, en om deze te ontgaan zou men door het Drentsche gebied moeten nitbuigen en dan in elk geval in de venen van Hoogeveen en de Ommerschans terecht komen, tenzij men over Coevorden wilde marcheeren.

Door dit alles zonden de bezwaren van een gebogen communicatielijn, van verpleging en van 't loslaten van de aanleuning aan zee, zich meer en meer doen gevoelen.

Ten einde weerstand te bieden aan landingsondernemingen kan men: 1° de kust verdedigen; 2° de tegenpartij doen landen en hem daarna terugwerpen of opsluiten; 3° een terreinafscheiding of terreinpunt verdedigen of zich flankeerend opstellen. Welken weg de vijand ook zal bewandelen, zekerlijk zal hij de havenplaatsen bezetten, die vasthouden en verdedigen, de havens zelve onbruikbaar maken, voertuigen, paarden en voorraad uit de grensstrook wegvoeren, ons terreinhindernissen in den weg leggen, wellicht hier en daar versterkingen aanbrengen enz.

Dit alles te verzwijgen helpt niets; de aanvaller zal geen groote verzuimen plegen, daarvoor is hij te ontwikkeld op krijgskundig gebied, en het ware m. i. een soort kinderlijke naïveteit te zeggen: laten we maar zwijgen, misschien vergeet hij dan dit of dat. Ons uitgangspunt moet steeds zijn: de vijand maakt geen groote fouten.

Door het bezetten der havenplaatsen, zullen wij genoodzaakt zijn te landen op de kust buiten de havens en verplicht wezen ons na de landing van een of meer havens meester te maken; na die vermeerstering zullen wij die haven bruikbaar moeten

maken, om *na* den aanvoer van *al* het noodige voor een langdurigen tocht, de offensieve operatiën te beginnen.

In elk der havenplaatsen moeten wij aannemen dat de vijand zich zal versterken en een macht zal legeren, die weerstand kan bieden aan een coup de main, terwijl hij verder, indien hij de tweede der bovenaangegeven wegen wil volgen, zulk een troepental beschikbaar zal houden, dat hij ernstig bedreigde punten snel kan ondersteunen.

De vijand heeft dus rekening te houden met een coup de main van onze zijde en met de afstanden van opstellingspunten van reserves tot de havenplaatsen.

Voor opstellingspunten van reserves komen in de eerste plaats in aanmerking: Leeuwarden en Zwolle. Uit die punten is de kust na het volgende aantal uren te bereiken :

Harlingen uit Leeuwarden in $3\frac{3}{4}$, uit Zwolle in 6 uren						de voorste afdeeling 2 uren gerekend voor waarschuwing enz.
Makkum	»	»	7	,	»	
Workum	»	»	5	,	»	
Hindeloopen	»	»	5	,	»	
Stavoren	»	»	$4\frac{1}{2}$	,	»	
De Lemmer	»	»	9	,	»	
Kuinder	»	»	$8\frac{1}{4}$	,	»	
Blokszijl	»	»	11	,	»	
Vollenhove	»	»	10	,	»	
Genemuiden	»	»	8	,	»	
Kampen	»	»	7	,	»	
Elburg	»	»	6	,	»	

Hieruit blijkt dat, wanneer men alleen het oog houdt op den meest beschikbaren tijd, bij die opstelling, het best geland kan worden tusschen de Lemmer en Vollenhove. Daarentegen behoort dit deel der kust, voor een landing in andere opzichten, tot de meest ongeschikte deelen.

Zal een coup de main succès kunnen hebben, dan moet die zeer geheim worden gehouden, zeer snel, zeer verrassend en voldoende krachtig plaats hebben, en snel gevolgd worden door actieve operatiën van een groote macht.

De aanval tegen het uitgekozen punt zal langs het grootst

mogelijk getal accessen gelijktijdig moeten geschieden om 's vijands krachten te verdeelen, zoo mogelijk dus 1°. aan het zeefront van de zeezijde, 2°. langs de accessen die langs de kust en uit het binnenland naar de bezette plaats voeren; terwijl tegen 's vijands troepen tot ontzet, ook front naar zijn reserves moet gemaakt worden.

Maar de accessen die uit het binnenland naar de havens voeren, zijn hoogst moeilijk en alleen langs groote omwegen te bereiken. Zeer groote omwegen zijn hiertoe dikwerf noodig, terwijl uit den eisch van snelheid, het onmogelijk zal zijn zulk een coup de main zonder hulp van veel artillerie en middelen tot waterovergang te verrichten. Heeft de vijand de bruggen vernield in de wegen die hij voor zijn reserves niet behoeft, dan valt — den beschikbaren tijd in 't oog houdende — er in dit terrein niet te denken aan het bereiken der wegen, die uit het binnenland naar de haven loopen en zal de aanval zich dus moeten bepalen tot die op het zeefront en langs de zeedijken. Hierdoor wordt den vijand vergunt zijn krachten tegen het zeefront en de accessen langs de zeezijde vereenigd te houden, en bestaat voor hem de mogelijkheid in de havenplaats in weinig tijd meerdere troepen te brengen.

Bezet de vijand alleen de havenplaatsen en niet de kust, dan wordt ons wel is waar niet onmiddellijk belet met infanterie en wellicht enkele vuurmonden en paarden aan den wal te komen op punten buiten die havenplaatsen gelegen, doch ons wordt belet ons in een haven te nestelen en weldra ook ons naar het binnenland uittebreiden.

Gelukt een coup de main niet en daagt niet spoedig ontzet voor de havenplaats op, dan kunnen wij deze insluiten en daarbij naar buiten front maken om ondersteuning terug te werpen. Staan hierbij de kansen beter? Het schijnt mij toe van neen. Voor zulk een handeling is, zelfs in accesterrein, een groote macht noodig, voorzien van veel artillerie; die macht, die artillerie met al den aanleve voor aanvulling en voeding, is hier niet spoedig ontscheept, nog minder spoedig om de haven gedislodeerd in twee liniën, waarvan de eene front maakt naar de haven, de andere naar het binnenland. Voordat alles

op zijn plaats zou zijn gebracht, voordat behoorlijke positiën zouden zijn uitgekozen en ingericht, voordat in alles een behoorlijk verband zou zijn verkregen, communicatiën zouden zijn gemaakt, aanvoeren zouden hebben plaats gehad enz., voor dit alles zou een geruime tijd moeten gerekend worden. En mogen wij dien hier beschikbaar achten?

Maar nu nog :

Gesteld dat de vijand ons met rust laat en de havenplaats eindelijk in onze handen valt, dan vinden wij waarschijnlijk een onbruikbare haven en dan eerst beginnen al de moeilijkheden voor de actieve operatiën van een groote macht, die ontscheept moet worden met al zijn vuurmonden en ruitery, die voor offensieve operatiën talrijk vertegenwoordigd moeten zijn, voertuigen, treinpaarden, middelen tot waterovergang, aanvulling van kriegsbehoeften, verpleegvoorraden, middelen voor zieken- en gewonden-verzorging; dan moet alles operatievaardig zijn om den weerstand te breken van een vijand, die ruimschoots gelegenheid heeft gehad een gunstige terreinafscheiding te bezetten en te versterken, en om te kunnen oprukken tot het bereiken van een gewichtig doel.

Mag men dat alles bereikbaar en zelfs beschikbaar achten na hetgeen hiervoor is aangevoerd? Ik vermeen van neen; ik vermeen dat daartoe een bijna onafgebroken reeks van optimistische beschouwingen gevolgd zou moeten worden, die wellicht slechts weinigen voor hunne rekening zouden willen nemen.

Niets zou mij en zeker velen onzer aangenamer zijn, dan een uitgewerkte en gelukkige operatie in den zin als hier bedoeld wordt, te hooren voordragen of te lezen, en niets zou mij meer genoegen doen, dan overtuigd te worden dat ik in deze te pessimistisch ben; maar vooraf vermeen ik te mogen opmerken, dat het hier zou aankomen op een uitgewerkt betoog, een applicatorische studie. Zoolang deze niet geleverd is, en deze kan ik u niet aanbieden, daar ik de mogelijkheid ten sterkste betwijfel, zoek ik bescherming onder de hoede van Van Beverningh, die in 1672 uit Zutphen schreef :

Mij is geschreven dat ik den naem in Holland hebbe, van de saeken al te bekommert voortestellen. Godt geve dat het

waer ende dat ick een valsche profeet zij. Mijne actiën, hoop ick dat my van blasmen guarandeeren zullen ende ick houde het een sottigheijt te zijn, dat men het quaet niet en begrijpt ofte niet en apprehendeert.

De VoorzITTER. Verlangt ook iemand het woord naar aanleiding van het gesprokene?

Zoo niet, dan dank ik den geachten spreker voor zijne zeer belangrijke voordracht. Ik ben overtuigd, dat de geheele vergadering met dien dank zal instemmen. (*Toejuichingen.*)

De VoorzITTER sluit hierop de vergadering.

De Secretaris,

G. N. H. SCHULTZ VAN HAEGEN.

Hoog Terrein

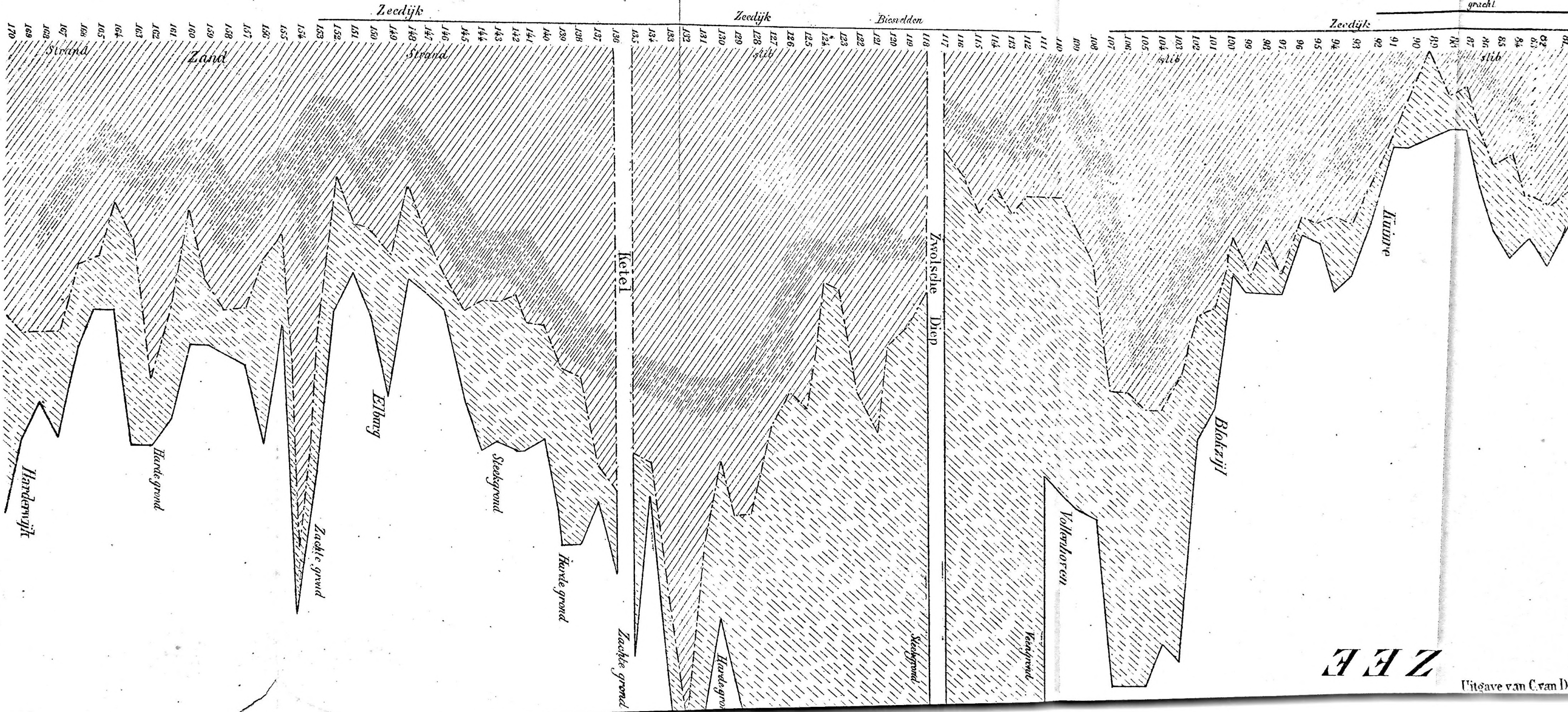
Polderland

Polder

land

tusschen Elsel en Zwarte water

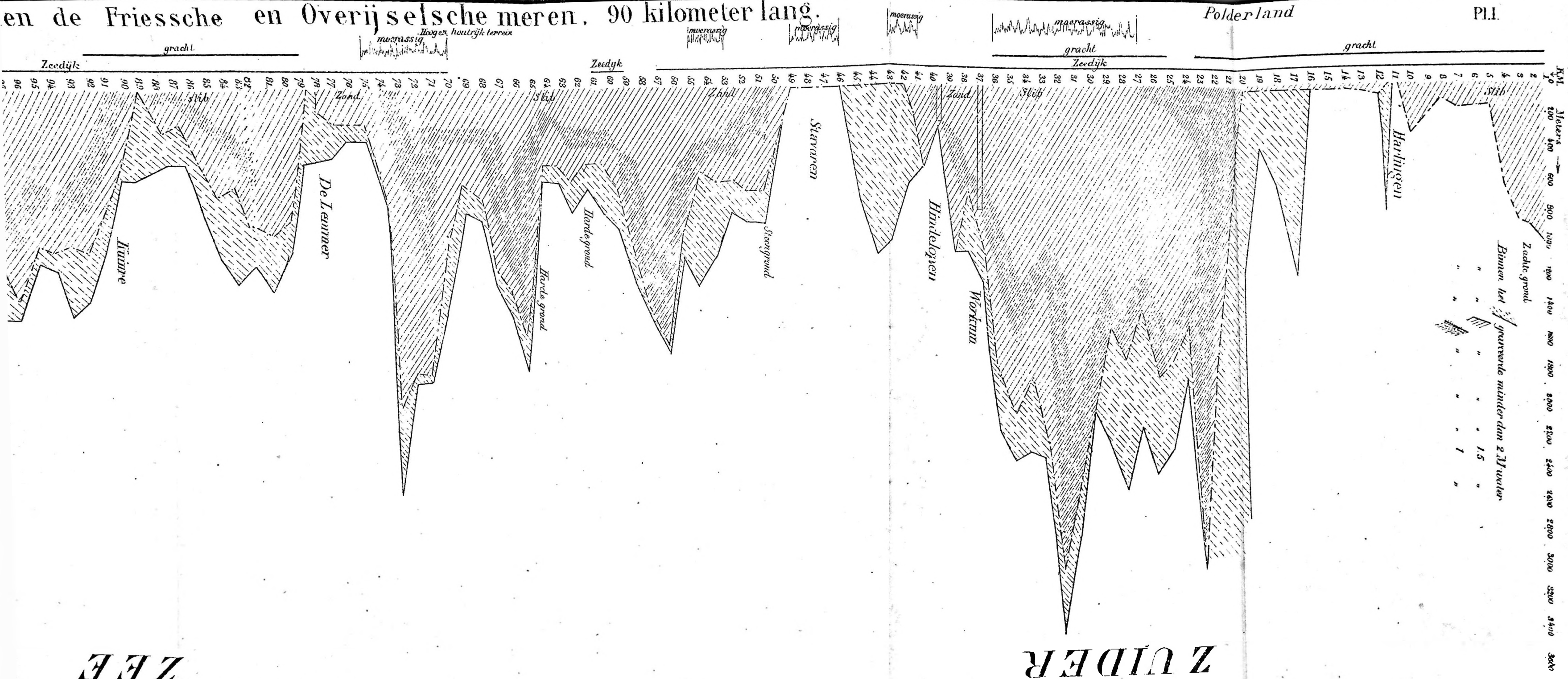
Terrein tusschen de Friessche e

ZE E

en de Friessche en Overijselsche meren, 90 kilometer lang.

P.I.I.

FEZ

Uitgave van C. van Doorn & Zoon.